

REKOMMENDATIONER FÖR
**UNDERVISNING
OCH LÄRANDE**
OM FÖRINTELSEN

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

Omslagsbild: Deltagare vid Salzburg Global Seminar's Holocaust and Genocide Prevention Session år 2015 diskuterar IHRAs Teaching Guidelines. Bild: Salzburg Global Seminar

REKOMMENDATIONER FÖR
**UNDERVISNING
OCH LÄRANDE**
OM FÖRINTELSEN

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

Första upplagan publicerades 2019 av den internationella alliansen till minne av Förintelsen (IHRA – International Holocaust Remembrance Alliance)

© 2019 IHRA

Eftertryck förbjudet. Innehållet i denna publikation får användas fritt och kopieras för undervisningsändamål och andra icke-kommersiella syften, förutsatt att all sådan återgivning åtföljs av ett erkännande av IHRA som källa.

OM IHRA

Inom den internationella alliansen till minne av Förintelsen (International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA)) möts regeringsrepresentanter och experter för att stärka, främja och verka för utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen och för att efterleva åtagandena i Stockholmsdeklarationen från år 2000.

IHRA (tidigare känd som Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research, eller ITF) inrättades 1998 på initiativ av Sveriges dåvarande statsminister Göran Persson. Idag består IHRA-nätverket av ett fyrtiotal länder och ett antal viktiga internationella samarbetsorganisationer som åtagit sig att arbeta med frågor relaterade till Förintelsens historia.

IHRA-nätverket består av representanter för en rad framstående institutioner som specialiserat sig på undervisning, hågkomst och forskning kring Förintelsen. Ett tema som IHRA valt att prioritera under åren 2019 till 2023 är att *motverka förvanskning av historieskrivningen*.

OM DEN HÄR SKRIFTEN

Den här skriften bygger på tidigare riktlinjer för pedagoger och skolpolitiska beslutsfattare skapade av IHRA:s experter. Den skulle inte ha varit möjlig utan bidrag från medlemmar ur samtliga IHRA:s delegationer, men ett särskilt tack riktas till följande experter: Jennifer Ciardelli (USA), Niels Weitkamp (Nederländerna), Andrea Szőnyi (Ungern), Benjamin Geissert (Norge), Wolf Kaiser (Tyskland), Paula Cowan (Storbritannien), Lena Casiez (Frankrike) och Yessica San Roman (Spanien).

FÖRORD

**Dr. Kathrin Meyer,
generalsekreterare för IHRA**

”Det hände en gång. Det borde aldrig ha hänt, men det gjorde det. Det får inte hända igen, men det kan göra det. Därför är utbildning om Förintelsen viktig.”

Med dessa kraftfulla ord öppnade Göran Persson Stockholms Internationella Forum om Förintelsen år 2000. Under forumets tre dagar poängterades vikten av utbildning i uttalandena från statschefer, pedagoger, historiker och överlevande. De som samlades i Stockholm den gången, ett halvt sekel efter Förintelsen, bekräftade att den internationella gemenskapen har ett gemensamt ansvar för att hjälpa nästa generation att reflektera över Förintelsens historia och dess konsekvenser. Utbildning är och förblir grunden i IHRA:s arbete för att säkerställa att minnet av Förintelsen lever vidare.

När jag tittar ut över de fler än 300 deltagare som utgör IHRA-nätverket, inspireras jag av det engagemang och de djupa kunskaper som var och en av delegaterna bidrar med. Men något som jag har lärt mig genom mitt yrkesliv är att enbart engagemang och kunskap räcker inte. Inte heller räcker utmärkta initiativ från civilsamhället. Vi behöver även ett politiskt engagemang från regeringar, som har det yttersta ansvaret för att säkerställa en god utbildning inom sina samhällen. Lärare och skolledare behöver kunna räkna med ett politiskt stöd som uppmuntran för sitt inte alltid lätta pedagogiska arbete.

I alla våra medlemsländer arbetar olika institutioner – inklusive våra internationella partnerorganisationer – med att undervisa elever och utbilda och stärka pedagoger. Tack vare dessa institutioner finns det en stor bredd av relevanta utbildningsresurser både i och utanför våra medlemsländer. Och tack vare våra delegater har jag glädjen att kunna presentera dessa *Rekommendationer för undervisning och lärande om Förintelsen*. Jag är glad att detta material ges ut i samarbete med UNESCO och hoppas att andra organisationer också vill stödja vårt arbete med att sprida det.

I Stockholmsdeklarationen står det ”Vi ska främja utbildning om Förintelsen på våra skolor, universitet och andra institutioner, samt i våra samhällen i övrigt.” *Rekommendationerna för undervisning och lärande om Förintelsen* tar oss ett steg närmare att uppfylla den uppmaningen.

INNEHÅLL

4	SAMMANFATTNING
6	INTRODUKTION
10	VARFÖR UNDERVISA OM FÖRINTELSEN?
14	VAD BÖR LÄRAS UT OM FÖRINTELSEN?
22	HUR UNDERVISAR MAN OM FÖRINTELSEN?
44	LISTA ÖVER NYCKELBEGREPP
48	STOCKHOLMSDEKLARATIONEN OCH IHRA:S ARBETSDEFINITIONER
53	YTTERLIGARE RESURSER

1

VARFÖR UNDERVISA OM FÖRINTELSEN?

12 ARGUMENT FÖR ATT UNDERVISA OM FÖRINTELSEN

2

VAD BÖR LÄRAS UT OM FÖRINTELSEN?

17 FÖRINTELSENS OMFATTNING
17 HUR KUNDE DET HÄNDA, OCH VARFÖR?
17 KONTEXTER OCH UTVECKLINGSLINJER
19 KONCEPTUELL FÖRSTÅELSE

3

HUR UNDERVISAR MAN OM FÖRINTELSEN?

24 CENTRALA UTGÅNGSPUNKTER
27 PEDAGOGISKT UPPLÄGG
32 KRITISKT TÄNKANDE OCH SJÄLVREFLEKTION
36 KÄLLOR OCH RESURSER FÖR EFFEKTIV UNDERVISNING OCH LÄRANDE
41 ATT KNYTA IHOP HISTORIA OCH NUTID: FÖRINTELSEN,
FOLKMORD OCH KRÄNKNINGAR AV MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

SAMMANFATTNING

Förintelsen är en vedertagen benämning på de statsstödda, systematiska förföljelserna och morderna på judar av Nazityskland och dess bundsförvanter mellan åren 1933 och 1945. Det var ett folk mord som omfattade hela den europeiska kontinenten. Det drabbade inte bara individer och familjer, utan även samhällen och kulturer som hade utvecklats under århundraden. Förintelsen skedde i ett sammanhang där flera olika grupper under samma tid blev offer för nazistleda förföljelser. Nazisterna och de som samarbetade med dem utövade terror på politiska motståndare och olik tänkande. Nazisterna hade olika argument för de olika gruppernas förföljelser.

Du som undervisar inom området Förintelsens historia bör alltid sträva efter att hjälpa eleverna att utveckla sin kunskap om denna, nästan ofattbara, förödelse. Du bör även ha som mål att stärka medvetenheten om värdet av att bevara minnet av de individer och grupper som mördades och förföljdes.

Som pedagog bör du även hjälpa dina elever att reflektera över de moraliska, politiska och sociala frågor som vi ställs inför vid studier av Förintelsen – och vilken relevans dessa frågor har idag.

IHRA:s rekommendationer är framtagna av experter från från IHRAs drygt 30 medlemsländer. De är avsedda som en grund för och stöd i att:

1. Utveckla kunskapen om Förintelsen, säkerställa en individuell förståelse byggd på korrekta fakta samt öka medvetenheten om antisemitism och vad det kan leda till;
2. Skapa en undervisningsmiljö som stimulerar viljan att lära om Förintelsen;
3. Främja kritiskt tänkande om och reflektion kring Förintelsens historia, inklusive förmågan att argumentera mot förnekelse och förvanskning av denna historia;
4. Bidra till utbildning om mänskliga rättigheter och viljan att förebygga folk mord genom förståelsen av hur insikter i Förintelsens historia leder oss vidare till frågor och kunskaper om andra folk mord.

VARFÖR UNDERVISA OM FÖRINTELSEN?

Undervisning om Förintelsen ger inte bara kunskap om en händelse som i grunden utmanar vår syn på mänskliga värderingar. Det ger också en möjlighet att förstå vilka mekanismer och processer som ledde fram till folk mordet. En insikt i att det var människor som fattade beslut för att påskynda, acceptera eller motarbeta utvecklingen mot förföljelse och mord är viktig. Undervisningen kan ge en insikt om att dessa val ibland gjordes under extrema omständigheter.

Avsnittet "Varför undervisa om Förintelsen?" räknar upp ett antal av dessa viktiga insikter. De kan användas för att utforma undervisningen om denna historiska händelse och knyta an till hur den formar nutiden. Att undervisa om Förintelsen ger en viktig möjlighet att inspirera till kritiskt tänkande, medvetenhet om samhällsförändringar och personlig utveckling.

VAD BÖR LÄRAS UT OM FÖRINTELSEN?

Rekommendationerna syftar till att fördjupa förståelsen för Förintelsen genom att ställa avgörande frågor om Förintelsens historiska kontext, dess omfattning och om varför och hur den inträffade. Avsnittet tar upp några strategiska frågor som du som pedagog kan använda i undervisningen om Förintelsen:

- Vilka historiska förhållanden och skeenden påverkade detta folkmord, vilka var de viktiga stegen i händelseutvecklingen?
- Varför och på vilket sätt blev människor delaktiga i, eller medskyldiga till, dessa brott?
- På vilka olika sätt förhöll sig judarna till förföljelserna och massmorden?
- Varför och på vilka sätt gjorde vissa människor motstånd mot dessa brott?

I avsnittet ges exempel på mer detaljerade frågor som kan hjälpa eleverna att utforska hur och varför Förintelsen inträffade. Frågorna hjälper till att granska förhållandena före, under och efter andra världskriget. De uppmuntrar till att undersöka relationerna mellan Förintelsen och andra massövergrepp utförda av nazisterna och deras medhjälpare, till exempel folkmordet på romer under samma tid. Frågorna syftar till att utforska vilka som var ansvariga respektive medskyldiga, vad som motiverade agerandet hos förövare, medlöpare, åskådare och hjälpare. Frågorna uppmuntrar även till diskussion om hur relevant Förintelsens historia är för nutida samhällsfrågor. Exempelvis politiken kring flyktingmottagande och följderna av kränkningar av mänskliga rättigheter. Här avses inte bara relevansen för berörda individer utan för samhället i stort, och även för möjligheten att förebygga folkmord.

HUR UNDERVISAR MAN OM FÖRINTELSEN?

Det är viktigt att du som pedagog känner ett stöd som ger dig säkerhet för att lära ut den här komplexa historien. Du bör förbereda dig noggrant och söka upp lämpligt undervisningsmaterial. I avsnittet "Hur undervisar man om Förintelsen?" diskuteras möjligheter och utmaningar för undervisning om Förintelsen. Avsnittet presenterar praktiska tillvägagångssätt och metoder som går att använda i både formella och informella utbildningssammanhang.

Texten betonar vikten av noggrannhet och stringens när det gäller historiska fakta, historiska jämförelser och språkbruk. Avsnittet uppmuntrar till användning av elevcentrerade metoder som främjar kritiskt tänkande och reflektion. Vidare uppmärksammas vikten av att du väljer primära och sekundära källor som är lämpliga för just dina elever, och som tydliggör de historiska individerna och deras agerande. Avsnittet diskuterar även vikten av att förstå den komplexa historiska kontexten. Det är viktigt att undvika endimensionella jämförelser som riskerar att servera förenklade slutledningar.

INTRODUKTION

”Vi delar åtagandet att främja studier av Förintelsen i alla dess dimensioner. Vi kommer att främja undervisning om Förintelsen på våra skolor och universitet och andra institutioner, samt i våra samhällen i övrigt.”

– Artikel 5 av Stockholmsdeklarationen, 2000.

MOTIVERING OCH RESONEMANG

Förintelsen innebar en brytpunkt i världshistorien och den spände över geografiska gränser och påverkade alla delar av de samhällen som drabbades. Flera årtionden senare, och än idag, fortsätter samhällen att brottas med minnet och historieskrivningen om Förintelsen. Undervisning och lärande om Förintelsen kan utveckla kritiskt tänkande och stärka medvetenheten om samhällsförändringar, vilket kan ge tillfälle till personlig reflektion och utveckling genom de frågor som ämnet väcker.

Att undervisa om Förintelsens historia är en utmaning. Ämnets breda och mångfacetterade perspektiv kopplar ofta till svåra existentiella frågor och samspel mellan människor. Undervisning om Förintelsen erbjuder vidare resonemang om och jämförelser med andra folkmord, brott mot mänskliga rättigheter, rasism och antisemitism i såväl nutida som historiska skeenden.

Inom IHRA, den internationella alliansen till minne av Förintelsen, samlas regeringar och experter från fler än 35 länder, för att [stärka, främja och verka för utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen. Genom alla dess delegater finns här](#) unik expertis för att ta fram rekommendationer om undervisning och lärande om Förintelsen. Vi ser idag att allt fler intresserar sig för undervisning och lärande om Förintelsen och det har lett till en ökad professionalisering av undervisningen. IHRA:s delegater, som representerar olika expertområden inom undervisning och forskning ser till att alla nya rön som finns presenteras inom nätverket.

Samtidigt som det finns mycket att glädja sig över när det gäller [undervisning om Förintelsen](#) finns det också vissa orosmoln som visar sig i empirisk forskning om undervisning om Förintelsen. En utmaning är att en del lärare upplever att de inte har tillräcklig kunskap om och insikt i Förintelsens historia för att undervisa utförligt om den. Något annat som oroar är förekomsten av allmänt spridda myter och missuppfattningar kring denna historia. En annan utmaning för läraren är att hen riskerar att stöta sig med en viss nationell historieskrivning.

Naturligtvis måste man alltid ta hänsyn till att olika länder har olika historier och berättelser om Förintelsen, liksom olika utbildningsmiljöer, undervisningsmetoder och traditioner.

Med de här rekommendationerna vill IHRA ge pedagoger och skolledare ett ramverk för undervisning och lärande om Förintelsen. Rekommendationerna är inte tänkta att fungera som en färdig metod som utan vidare kan implementeras och uppnås till fullo, utan som ramar och angreppssätt som pedagoger och skolledare tillsammans kan ha som utgångspunkt i planeringen av undervisning kring Förintelsen.

REKOMMENDATIONERNAS MÅL

Det finns en pågående diskussion mellan akademiker, beslutsfattare, pedagoger och samhället i stort, kring relevansen och vikten av undervisning och lärande om Förintelsen. Dessa rekommendationer ska ses som ett bidrag till detta samtal.

IHRA:s rekommendationer syftar till att bidra till:

1. att utveckla kunskapen om Förintelsen, säkerställa en individuell förståelse byggd på korrekta fakta samt att öka medvetenheten om [antisemitism](#) och vad det kan leda till;
2. att skapa en undervisningsmiljö som stimulerar viljan att lära om Förintelsen;
3. att främja kritiskt och reflekterande tänkande om Förintelsens historia, inklusive förmågan att argumentera mot [förnekelse och förvanskning av denna historia](#);
4. att bidra till utbildning om mänskliga rättigheter och förebyggande av folkmord

ATT DEFINIERA FÖRINTELSEN

En meningsfull utbildning om Förintelsen förutsätter att begrepp används konsekvent och korrekt. Begreppen "Förintelsen" och "Shoah" är vedertagna begrepp som betecknar ett specifikt folkmord. Begreppen avser de statsstödda, systematiska förföljelserna och morderna på judar som genomfördes av Nazityskland och dess bundsförvanter mellan 1933 och 1945. Den intensiva fasen av förföljelserna och morderna ägde rum under krigsåren.

De nazistleda förföljelserna och morderna drabbade även andra grupper, vilket är väsentligt att lära om. Begreppet Förintelsen används ibland i ett bredare perspektiv, som inbegriper alla grupper som utsattes för nazismens ideologi. Men inom IHRA och i det här materialet används begreppet Förintelsen som beteckningen på det judiska folkmordet.

Förintelsen brukar beskrivas som en europeisk företeelse. Men den nazistiska aggressionen och förföljelsen sträckte sig också utanför Europa, till bland annat Nordafrika. Det finns därför möjlighet att bredda undervisningen om Förintelsen geografiskt till exempel genom att omfatta behandlingen av nordafrikanska judar.

De här rekommendationerna kan implementeras också i undervisning och lärande om det romska folkmordet. Att undervisa om det folkmordet kräver kunskap om den romska minoritetens historia och om antiziganismens historia, liksom om

nazisternas politik för förföljelser och utrotning. Det är viktigt att känna till att en fördomsfull och negativ inställning till romer har djupa rötter i europeisk historia. Folkmordet på romer tonades ned och förnekades efter kriget och erkändes officiellt först 1982 av dåvarande Västtyskland. Inom IHRA arbetar man med att studera och utveckla kunskapen om det romska folk mordet. Målet är att öka kännedomen om folk mordet på romer under nationalsocialismen, samt att öka IHRA:s engagemang för att informera, utbilda, forska och minnas folk mordet på romer ([se ytterligare resurser](#)).

UNDERVISNING

Generellt bör undervisning om Förintelsen:

- **Utveckla kunskap** om detta folk mord och vad som utmärker det;
- **Ge en insikt i värdet av en minneskultur**, att minnas de individer och grupper som förföljdes och mördades;
- **Uppmuntra till reflektion** hos pedagoger och elever gällande de moraliska, politiska och svåra frågor som studier av Förintelsens historia väcker samt reflektion om relevansen för vår egen samtid.

KORTHET

Rekommendationerna är indelade i följande avsnitt:

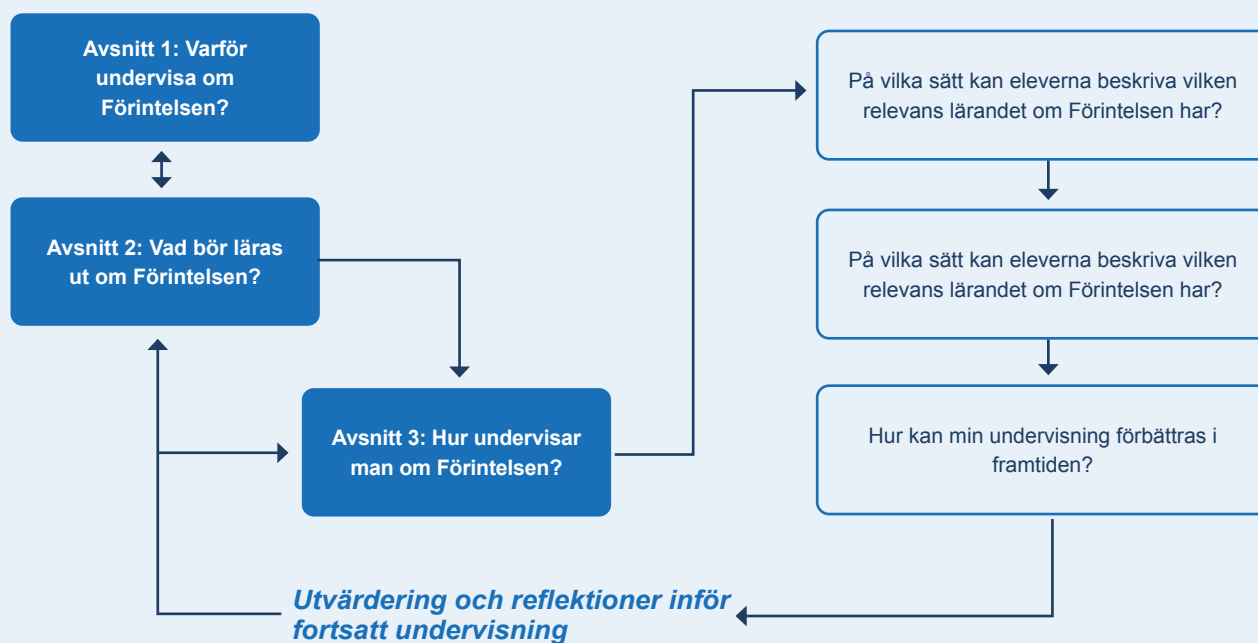
1. **Motivering och resonemang:** [Varför undervisa om Förintelsen?](#)
2. **Innehåll:** [Vad bör läras ut om Förintelsen?](#)
3. **Pedagogik:** [Hur undervisar man om Förintelsen](#)
4. **Ytterligare resurser:** [Information från andra organisationer](#) som erbjuder material för undervisning och lärande om Förintelsen och [en lista med nyckelbegrepp](#).

TILL VEM VÄNDER SIG DESSA REKOMMENDATIONER?

Rekommendationerna är avsedda som stöd åt beslutsfattare inom utbildning, till skolledare och pedagoger i både formell och informell utbildning. Även om yrkesrollerna skiljer sig åt kan alla ha glädje av att tänka kritisk kring frågorna "varför", "vad" och "hur" man kan undervisa om Förintelsen. Rekommendationerna kan vara till nytta för både erfarna pedagoger och pedagoger som nyss börjat undervisa om Förintelsen. Diagrammet nedan visar en modell för hur processen kan gå till när rekommendationerna används.

Hur rekommendationerna kan användas

Planering → Undervisning → Utvärdering/Reflektion

Figur 1. Hur rekommendationerna kan användas

1

VARFÖR UNDERVISA

OM FÖRINTELSEN?

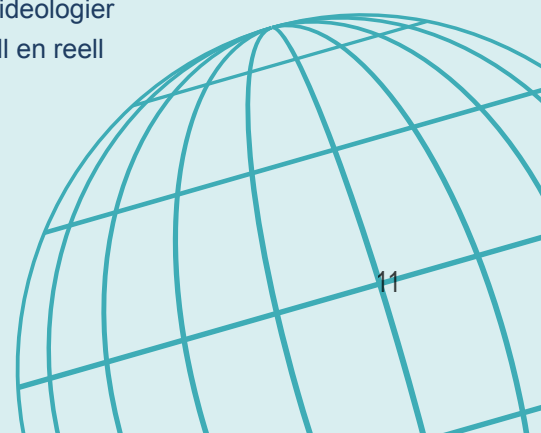

Det är viktigt att reflektera över hur undervisning om Förintelsen blir meningsfull och relevant i den kontext som elever och pedagoger befinner sig i, inte minst med hänsyn till olika nationella kontexter. IHRA består av 35 medlemsländer, var och en med sin egen historia och sin egen nationella identitet. Det här avsnittet vill hjälpa pedagoger att formulera de olika motiv som kan utgöra grunden för undervisning och lärande om Förintelsen.

Undervisning och lärande om Förintelsen ger många möjligheter till att inspirera till kritiskt tänkande och ökad medvetenhet om hur processer som styr samhällsförändringar kan se ut. Dessutom ges tillfällen till samtal som innebär reflektioner om människans ansvar och möjligheter att påverka sin omgivning.

Förintelsen innebar en brytpunkt i världshistorien. Den spände över geografiska gränser och påverkade alla delar av de samhällen som drabbades. Än idag, årtionden senare, fortsätter samhällen att brottas med minnet och historieskrivningen om Förintelsen parallellt med samtidens utmaningar. Till dem hör bestående antisemitism och främlingsfientlighet, gradvisa steg mot folkmord på olika platser i världen, den pågående flyktingkrisen, och hot mot demokratiska normer och värden. Framväxten av auktoritära regimer och populistiska eller extrema rörelser i liberala demokratier gör dessa utmaningar särskilt relevanta.

Pedagoger i formella miljöer (såsom skolor) och informella miljöer (såsom museer och andra liknande verksamheter) kan väcka elevernas intresse genom att använda faktabaserat historiskt material från flera olika ämnesområden. Förintelsen var en händelse vars like aldrig tidigare inträffat. Det är dess omfattning, långvarighet och konsekventa genomförande med målet att mörda alla judar i Europa som gör den exceptionell. Den genomfördes av människor - därför väcker dess historia utmanande frågor: om det individuella och det kollektiva ansvaret men också om innebörden i aktivt medborgarskap. Det väcker också frågor om farliga ideologier som kan leda till att strukturer och samhällliga normer kan utvecklas till en reell fara för vissa grupper och för samhället som helhet.

NYCKELARGUMENT VARFÖR VI BÖR UNDERVISA OM FÖRINTELSEN

- Förintelsen var en händelse vars like aldrig tidigare inträffat på grund av dess omfattning, långvarighet och dess konsekventa genomförande med målet **att mörda alla judar i Europa**, och på sikt också i övriga världen liksom att helt utplåna judisk kultur. Förintelsens historia utmanar grundvalarna för våra mänskliga värderingar.
- Studier av Förintelsen **visar att folkmord alltid föregås av en process, en väg som leder fram till det. Som pedagog är det viktigt att du kan peka på var i processen som det är möjligt att utmana och kanske även stoppa den.** Folkmord är inte en spontan och undviklig händelse. Förintelsens historia illustrerar hur ett land kan använda sina byråkratiska strukturer, sin tekniska expertis och genom att ta hjälp av många delar av samhället för att implementera en politik, som över tid utvecklas från exkludering och diskriminering till folkmord.
- Genom studier av Förintelsens historia **blir det tydligt vilken roll som historiska, sociala, religiösa, politiska och ekonomiska faktorer kan spela för att urholka och lösa upp demokratiska värden och mänskliga rättigheter.** Det kan hjälpa elever att utveckla en förståelse för de mekanismer och processer som leder fram till folkmord. Det i sin tur leder till tankar om, och reflektion över, vikten av rättssäkerhet och demokratiska institutioner. Som pedagog kan du också hjälpa eleverna att känna igen omständigheter som kan hota eller urholka dessa strukturer, liksom att hjälpa dem att reflektera över sin egen roll och möjlighet att förhindra kränkningar av mänskliga rättigheter som, i sin förlängning, skulle kunna riskera att leda till övergrepp.
- Genom Förintelsens historia erbjuds vi **en möjlighet att tydliggöra och analysera beslut och hur olika människor agerade under en tidsperiod full av osäkerhet.** På så sätt påminns vi om att beslut har konsekvenser, även om de fattas under en komplicerad situation. En rad individer blev på olika sätt delaktiga i de skeenden som ledde fram till Förintelsen, inom institutioner, organisationer och statliga myndigheter, på den lokala, nationella, regionala och globala nivån. Det är väsentligt att arbeta med de svåra frågor som väcks när man försöker förstå mänskligt agerande på olika nivåer, både under tiden före Förintelsen liksom under tiden för Förintelsen.

Oavsett om fokus ligger på det nationella politiska planet eller på de enskilda individernas vardagliga situation (till exempel rädsla, gruppträck, girighet eller likgiltighet),

är det viktigt att åskådliggöra hur vardagen kom att utvecklas. Det är grundläggande att inse hur stegvisa samhällsförändringar i form av en diskriminerande politik kunde kännas all dagliga, men hur dessa med tiden skulle komma att få extraordinära konsekvenser.

- Undervisningen om Förintelsen **bör rusta eleverna att mer kritiskt tolka och utvärdera olika kulturella beskrivningar och uttryck av dess historia.** Målet är att ge eleverna verktyg att se risken för manipulation av historieskrivningen. Vi ser idag hur Förintelsen i många länder blivit ett vanligt tema eller motiv i populärkultur och i den politiska diskursen, ofta genom media. Att undervisa om Förintelsen kan hjälpa eleverna att känna igen förvanskningar och felaktigheter när Förintelsen används som ett retoriskt verktyg för att driva en social, politisk och moralisk agenda.
- **Att studera antisemitism kopplat till den nazistiska ideologin belyser hur fördomar, stereotyper, främlingsfientlighet och rasism kommer till uttryck och sprids.** Antisemitismen lever kvar i efterdyningarna av Förintelsen, och det finns tecken på att den ökar. Undervisning och lärande om Förintelsen ger oss möjlighet att undersöka antisemitismens historia och utveckling. Den var en grundläggande faktor som möjliggjorde Förintelsen. Att undersöka olika metoder som användes för att uppmuntra antisemitism och hat, inklusive hatfulla uttalanden, propaganda, manipulation av media och våld mot grupper, kan hjälpa eleverna att förstå de mekanismer som användes för att påverka samhällen. På samma sätt finns möjlighet att studera antiziganismen och att koppla dess betydelse för det romska folkmordet liksom till antiziganistiska tendenser idag.
- Undervisning och lärande om Förintelsen **kan även uppmuntra eleverna att hedra minnet av Förintelsens offer. I många länder är minnesceremonier redan en tradition.** Som en del av undervisningen bjuds elever ofta in för att delta i minnesdagar och eller andra aktiviteter för hågkomst. Minneshögtider kan inte ersätta undervisning men det kan vara ett viktigt komplement. Det är dock väsentligt att minneshögtider hänger samman med studier av Förintelsen, den nödvändiga kunskapen och förståelsen för att en minneshögtid ska bli meningsfull. Minnesceremonier kan hjälpa deltagarna att nå ett känslomässigt engagemang vid studiet av en traumatisk historia. De hjälper deltagarna att skapa utrymme för en filosofisk, religiös eller politisk reflektion som rent teoretiska studier kan ha svårare att åstadkomma.

2

VAD BÖR LÄRAS UT

OM FÖRINTELSEN?

Hur undervisning och lärande om Förintelsen bedrivs kommer att skilja sig åt beroende på olika nationella och lokala förutsättningar.

Den tid som avsätts till undervisning om Förintelsen måste dock vara tillräcklig för att eleverna ska kunna ge fördjupande svar på följande frågor:

- Vilka historiska förhållanden och skeenden påverkade detta folkmord, vilka var de viktiga stegen i händelseutvecklingen?
- Varför och på vilka sätt blev människor delaktiga i eller medskyldiga till dessa brott?
- På vilka olika sätt förhöll sig judar till förföljelserna och massmorden?
- Varför och på vilket sätt gjorde vissa människor motstånd mot dessa brott?

De ämnen och frågor som finns i detta avsnitt bör inte betraktas som heltäckande, de ska snarare tjäna som ett batteri av lärandemål och innehåll. Som alltid när man studerar historia förändras det som anses som angeläget över tid. Frågor som vi inte lyfter idag kan bli mycket centrala i framtiden. Med dessa viktiga förbehåll i minnet, uppmuntras du som pedagog att låta eleverna utforska de olika ämnesområden som berör de frågor som tas upp nedan.

Vad bör läras ut: grundläggande historiskt innehåll

Förintelsen är en vedertagen benämning på de statsstödda, systematiska förföljelserna och morderna på judar av Nazityskland och dess bundsförvanter mellan åren 1933 och 1945. Det var ett folk mord som omfattade hela den europeiska kontinenten och det förstörde inte bara individer och familjer, utan även samhällen och kulturer som hade utvecklats under århundraden.

Vilka var de avgörande stegen och de avgörande besluten i folk mordsprocessen?

Hur och varför blev människor förövare eller medbrottslingar i dessa brott?

På vilka olika sätt förhöll sig judar till förföljelserna och massmorden?

<i>Bakgrund</i>	<i>Nazisternas frammarsch</i>	<i>Andra världskriget</i>	<i>Efter kriget: de omedelbara efterdyningarna</i>
<ul style="list-style-type: none"> – Europeisk judefientlighet – Utvecklandet av antisemitism och rasism – Första världskrigets påverkan	<ul style="list-style-type: none"> – Judar i nazistisk ideologi och propaganda – Reaktionen i det tyska samhället på nazismen, före och efter NSDAPs makttillträde – Världens reaktion på nazisternas styre och politik	<ul style="list-style-type: none"> – Det faktum att det pågår ett storskaligt krig – hur påverkar det förföljelsen av judar? – Motstånd och räddning – Einsatzgruppernas avrättningsoperationer – Vad vi vet om beslutet att utrota Europas judar – Lågrens roll i den "slutgiltiga lösningen" – Konsekvenserna av slutet på andra världskriget	<ul style="list-style-type: none"> – Situationen för de överlevande efter befrielsen – Övergångsrättvisa (t ex förvaltning av den f d tyska nationen, rättegångar, flyktinghjälp, vittnesmål, ekonomiska kompensationer etc.)

Figur 2. Vad bör läras ut? Grundläggande historiskt innehåll

2.1 FÖRINTELSENS OMFATTNING

Eleverna bör känna till och förstå att Förintelsen var ett folk mord som omfattade en hel kontinent och som inte bara förstörde individer och familjer, utan hela samhällen och kulturer som över århundraden hade utvecklats i Europa.

2.2 HUR KUNDE DET HÄNDA OCH VARFÖR?

Eleverna bör ges möjligheter att utforska varför och på vilka sätt Förintelsen inträffade, inklusive:

- Vilka var de avgörande stegen, vändpunkterna och besluten i processen mot folk mordet?
- Varför och på vilka sätt blev människor delaktiga i eller medskyldiga till dessa brott och varför och på vilka sätt gjorde vissa människor motstånd mot dessa brott?
- På vilka olika sätt förhöll sig judarna till förföljelserna och massmorden?

2.3 KONTEXTER OCH UTVECKLINGSLINJER

För att förstå hur Förintelsen var möjlig måste man betrakta den utifrån flera perspektiv. Den bör även studeras i ett sammanhang av en mängd processer, förslagsvis med utgångspunkt i nedanstående frågor. Genom hela arbetet är det viktigt att koppla an till de nationella och lokala kontexterna.

2.3.1 Förutsättningar som bidrog till Förintelsen

- Hur såg europeisk judefientlighet ut och hur relaterade den till kristna läror?
- Hur utvecklades antisemitism och rastänkan under 1800-talet? Hur relaterade det till framväxande nationalistiska ideologier?
- Vilken påverkan hade första världskriget och den politiska utvecklingen i Europa under mellankrigstiden för relationerna mellan judar och icke-judar?

2.3.2 Nazismens frammarsch, dess världsåskådning, rasistiska ideologi och politiska praktik

- På vilket sätt och varför valde nazisterna ut judar och andra till måltavlor i sin propaganda och politik?
- Hur banade inrättandet av den nationalsocialistiska diktaturen väg för Förintelsen? Hur gick avskaffandet av grundläggande rättigheter och nedmonteringen av rättsstaten till? Hur reagerade det tyska samhället på denna process?
- Hur gick nazisterna tillväga för att kringskära judarnas rättigheter och beslagta deras egendom under förkrigsperioden?
- Hur reagerade resten av världen på nazisternas styre och politik?

2.3.3 Förintelsens utveckling under andra världskriget

- Vilka former tog nazisternas förföljelser av judar efter det att Nazityskland hade startat andra världskriget? På vilket sätt påverkade kriget denna utveckling?
- Hur och varför konfiskerade nazisterna judarnas egendom? Hur påverkade det judarnas chanser att överleva?
- Vilka olika typer av getton fanns det och hur användes de för att separera, koncentrera och skilja olika grupper åt?
- Hur var det möjligt för de mobila avrättningsgrupperna (Einsatzgruppen) att mörda hundratusentals judar inom ett halvår efter den tyska invasionen av Sovjetunionen?
- I vilket skede tog nazisterna beslutet att mörda alla Europas judar?
- [Hur kom det systematiska mördandet av människor med funktionsnedsättningar att påverka massmördandet av judar?](#)
- Hur använde nazisterna förintelseläger och andra läger för att genomföra det som de benämnde "den slutgiltiga lösningen av judefrågan"?
- Hur påverkade medlöpare förföljelserna i de länder som var allierade med Tyskland respektive i de av nazityskland ockuperade områdena?
- Vilken roll spelade nederlaget i andra världskriget för Nazityskland och dess allierade för att sätta stopp för Förintelsen?

2.3.4 Efter kriget: De omedelbara efterdyningarna

- Vilka utmaningar ställdes Förintelsens överlevande inför efter befrielsen?
- Vilka komponenter av övergångsrättvisa erbjöds efter slutet på naziregimen och kriget i Europa? I vilken utsträckning var de framgångsrika? Vad kunde dessa åtgärder inte uppnå?

2.4 SAMMANHANG OCH BEGREPP

Eleverna bör kunna skilja mellan nazisternas och deras medhjälparens olika massövergrepp mot olika grupper med målet att få en förståelse för de olika övergreppens natur och se dess olika specifika orsaker och konsekvenser.

Frågor att reflektera över kan exempelvis inkludera:

- Vilka grupper föll offer för nazisternas förföljelse och massmord? Vilka var orsakerna och med vilka konsekvenser för individer och för samhället?
- Hur förhåller sig folkmordet på judar till andra övergrepp begångna av nazisterna och deras medhjälpare, inräknat folkmordet på romer under samma tid?

2.4.1 Ansvar

För att eleverna ska kunna förstå hur Förintelsen kunde genomföras, och kunna reflektera över vilka frågor det väcker i dagens samhälle, behöver de komma till insikt om att ansvaret för dessa brott inte kan begränsas till Hitler och nazisterna.

Frågor att reflektera över kan inkludera:

- Resonera kring personligt ansvar och delaktighet. Vilken är skillnaden mellan aktivt handlande och medbrottslighet?
- Den överväldigande majoriteten av de som deltog aktivt i mördandet var män. Vilka stödjande funktioner och vilket medansvar hade kvinnor?
- Vilka olika roller intog lokalbefolkningen? Resonera utifrån lokal och nationell kontext beträffande räddningsaktioner och medlöperi.
- Hur förhöll sig en majoritet av befolkningen i de ockuperade länderna till förföljelsen av, och morderna på, judarna?

- Vilka var de individer och grupper som tog risken att hjälpa och rädda judar och eller andra utsatta? Vad motiverade dem? Vad förhindrade eller avskräckte andra från att agera som hjälpare?
- Vad visste omvärlden om förföljelsen av och morderna på judar? När var det känt?
- Hur reagerade världen på informationen om förföljelsen av och morderna på judarna?
- Vad var känt utanför Nazityskland om folkmordet på romer medan det pågick?
- Vad gjorde de allierade och de neutrala länderna, kyrkorna och andra för att rädda offer för nazistiska brott? Hur motiverade olika aktörer sina ställningstaganden för eller emot att rädda människor?

2.4.2 Offrens handlingsutrymme

Det är viktigt att Förintelsens historia inte betraktas endast utifrån ett perspektiv baserat på förövarnas källor, agerande och berättelser. Judar och andra offer måste beskrivas som individer, inte endast som passiva personer som lät sig trakasseras och mördas. Förstörda samhällen bör beskrivas utifrån sina egna kontexter och historier. Det är viktigt att eleverna också får kännedom om att det också förekom motståndshandlingar som svar på de eskalerande brotten. Detta kan inkludera undersökning av:

Livet före kriget

- Hur levde judar i sina hemländer och hur påverkades deras liv av den förföljelse som infördes av nazisterna och deras medhjälpare?

Reaktioner och motstånd

- Hur separerade nazisterna judar från resten av samhället? Vad vet vi om hur judarna reagerade på denna isolering?
- Vad finns beskrivet om försök till upprätthållandet av judiskt ledarskap, utbildning, församlingsliv, religionsutövande och kultur under Förintelsen?
- I vilken grad och på vilka sätt kunde judar göra motstånd? I vilken utsträckning gjorde de detta? Vad höll dem tillbaka eller stärkte dem i sådana beslut?
- På vilka olika sätt påverkades män, kvinnor respektive barn av nazisternas förföljelse? På vilka sätt kunde de reagera?

2.4.3 Förintelsens historia i förhållande till samtida frågor

Eleverna bör få möjlighet att diskutera betydelsen av lärdomar från Förintelsens historia.

Frågor som kan aktualisera detta är:

- Hur kan studier om förföljelsen av nazisternas offer bidra till förståelsen av kränkningar av mänskliga rättigheter idag? Vad kan Förintelsens historia säga oss om stereotyper, fördomar, syndabockstänkande, diskriminering, förföljelse och folkmord?
- Hur kan kännedom om judiska flyktingar före, under och efter Förintelsen vara relevant för diskussionen om nutida flyktingkriser?
- Vad kan studier om Förintelsen lära oss om folkmordsprocesser, varningssignaler och möjligheterna till ingripande och förebyggande?
- Finns det sammanhang där bilder och berättelser från Förintelsen kan vara problematiska och kontraproduktiva?

3

HUR UNDER- VISAR MAN

OM FÖRINTELSEN?

Det finns inte bara "ett rätt" sätt att undervisa om Förintelsen. Det finns inte en enda idealisk metod som passar alla. De rekommendationer som erbjuds här är baserade på praktiska erfarenheter, de är förhoppningsvis användbara för dig som pedagog när du ska skapa ditt undervisningsupplägg, samtidigt som du tar hänsyn till individuella förutsättningar och behov.

3.1 CENTRALA UTGÅNGSPUNKTER

3.1.1 Undervisning om Förintelsen ger dig många möjligheter

Vissa pedagoger ser svårigheter i arbetet med Förintelsens historia eftersom ämnet för med sig en del känsliga frågor. Hur ska du som pedagog förmedla tragedins omfattning, det enorma antalet offer och att mänskligheten kan sjunka så djupt? Det är en utmaning att förmedla ett engagemang samtidigt som man inte vill traumatisera eleverna. Det är också en utmaning att ta hand om deras olika tänkbara reaktioner, inklusive eventuella ifrågasättande reaktioner. Du som pedagog bör således förbereda dig inför de reaktioner som du tror kan framkallas av ämnets innehåll.

Elever i olika åldrar kan introduceras till Förintelsens historia men metod och innehåll måste åldersanpassas. Att lyfta individuella historier gällande offer, flykt och räddning är lämpligt för alla åldrar men speciellt för yngre. Äldre elever kan uppmuntras att använda mer komplexa och utmanande material med högre grad av relevanta primärkällor. Använd det breda utbudet av material som beskriver metoder, goda exempel och specifika undervisningsstrategier.

Erfarenheter visar att man med framgång kan undervisa om Förintelsen. Utgå ifrån dessa rekommendationer när du gör ditt urval av källor och textböcker.

3.1.2 Var precis med språket och definiera begreppet Förintelsen

- Språklig noggrannhet i beskrivningen av begrepp och händelser kan hjälpa eleverna att undvika generaliseringar som suddar ut distinktioner och insikter. Till exempel kan begreppet "läger" användas för att beskriva en lång rad ställen och platser. Fastän människor dog och mördades i många läger som skapats av nazisterna och deras medhjälpare, var inte alla läger specifikt byggda som avrättningsplatser eller dödsläger/förintelseläger. Olika läger fungerade på olika sätt vid olika tidpunkter. Det fanns koncentrationsläger, slavarbetsläger och transitläger, för att nämna några. Exakta definitioner och att vara specifik bidrar till att undvika misstolkningar av de historiska skeendena.

- Att använda en tydlig definition av begreppet "Förintelsen" (eller "Shoah") kan minimera förvirring redan från början. IHRA, som sammanställt de här rekommendationerna, använder begreppet "Förintelsen" för att beskriva de statsstödda, systematiska förföljelserna och morderna på judar av Nazityskland och dess bundsförvanter mellan 1933 och 1945. Den intensiva fasen av förföljelserna och morderna ägde rum under andra världskriget. Vissa organisationer använder begreppet "Förintelsen" i en mycket vidare bemärkelse där de omfattar alla offer för nazisternas förföljelse. De flesta historiker som fokuserar på denna period, använder dock en definition som innebär att Förintelsen betecknar det systematiska folkmordet på judar. De definierar Förintelsen som en särskild händelse under tidsperioden trots att det under samma period genomförs ytterligare ett folkmord, nämligen folkmordet på romer (samudaripé). Också inom detta folkmord var alla romer, från spädbarn till gamla, potentiella måltavlor för massmord. Var uppmärksam på de varierande sätt som olika källmaterial kan tolka och använda begrepp. Säkerställ att begrepp används konsekvent och korrekt.
- Var medveten om att begreppet "Holocaust" är problematiskt för vissa människor. Ordet är en sammansättning av två grekiska ord och antyder en offergåva i form av en bränning. Begreppet kan felaktigt antyda att massmordet på judar var en sort av martyrskap i stället för resultatet av ett folkmord. Av detta skäl föredrar många att använda det hebreiska ordet "Shoah", vilket betyder "katastrof".
- Ge eleverna möjlighet att kritiskt diskutera terminologin. Tydliggör till exempel att begrepp som "den slutgiltiga lösningen" och "den judiska frågan" var eufemismer som skapades och användes av förövarna när de ville uttrycka sin världsbild. Uttrycken fungerar inte som ett neutralt språk för att objektivt beskriva dåtida händelser. På samma sätt bör exempelvis begrepp som "getto" analyseras för att kunna se skillnaden i användningen av ordet före respektive efter nazisterna.
- Som pedagog är det viktigt att ha en medvetenhet om hur Förintelsen beskrivs och skildras idag. De uppfattningar som är rådande genom kulturella och samhälleliga framställningar påverkar elevernas förståelse. Populärkultur och vissa diskurser kan förstärka myter och missuppfattningar om historien. Att eftersträva konsekvens, korrekthet och precision i språket kan också göra det lättare att få syn på förutfattade föreställningar.

3.1.3 Visa på ämnets bredd och händelsernas historiska kontext

Förintelsen bestod av en rad sammanlänkade händelser som inträffade över nationsgränser, över flera år och i en kontext av krig. Eleverna bör känna till att Förintelsen genomdrevs på olika sätt i olika länder. Därför beskrivs Förintelsen med olika historiska utgångspunkter i olika länder. Skapa möjligheter att analysera dessa genom att ta hänsyn till de bredare kontexter inom vilka Förintelsens händelser inträffade.

Dessa dimensioner har studerats i detalj inom olika forskningsområden. Försök uppdatera dig genom ny och relevant forskning, som omfattar flera aspekter av folkmordet och dess utveckling, när du planerar din undervisning.

3.2 PEDAGOGISKT UPPLÄGG

3.2.1 En positiv lärmiljö, med en aktiv pedagogik och ett elevcentrerat arbetssätt

Försök skapa en öppen och trygg lärmiljö där eleverna ges utrymme och tid att reflektera. De bör uppmanas att ställa frågor, diskutera tankar och rädslor och dela idéer och åsikter.

Förintelsen utmanar många förutfattade meningar som människor kan ha om samhället, utveckling, civilisationen och mänskligt beteende. Eleverna kan, av olika skäl, ha defensiva reaktioner, negativa känslor eller en ovillighet att gå djupare in i historien kring nazismen eller Förintelsen. En öppen och trygg lärmiljö är viktig för att kunna ta itu med och diskutera sådana frågor.

Eleverna bygger sin förståelse av omvärlden främst genom sina egna upptäckter och kommunikation med andra, och inte enbart genom överföring av kunskap från pedagog till elev. Ett elevcentrerat arbetssätt, där pedagogens roll är att underlätta elevens upptäckter och uppmuntra eleverna att ta en aktiv roll i sitt eget lärande, kan fördjupa arbetet med Förintelsens teman.

3.2.2 Var lyhörd för elevernas bakgrund, känslor och oro

Klassrum är sällan homogena, varken när det gäller religiös, kulturell, social eller etnisk bakgrund. Varje elev har sin egen historia, sina egna förutfattade meningar, personliga känslor och bekymmer. Den offentliga debatten och aktuella politiska frågor kommer också att påverka hur eleverna tar sig an ämnet. Ta vara på den mångskiftande sammansättningen i ditt klassrum och de pågående offentliga debatterna. De kan erbjuda flera möjligheter att göra Förintelsen relevant för eleverna och engagera dem i ämnet.

Var inkännande inför elevernas känslor och åsikter. I synnerhet när det gäller frågor som verkligen berör dem. Skapa möjligheter att diskutera dessa frågor öppet. Var redo att utforska andra historier om folkmord, rasism, slaveri, förföljelse och kolonialism i nutid. Inkludera även historien om det romska folkmordet. Det har sin egen historia, sin egen logik och sina egna processer. Men det sker under samma tid som det judiska folkmordet, av samma förövare och många gånger på samma platser. Diskutera skillnaden mellan att "jämföra" och "likställa".

Du kan möta elever som känner att historiska eller nutida oförrätter mot grupper som de identifierar sig med inte uppmärksammas. Det kan vara skäl för att de motsätter sig studier om förföljelse och mord på andra grupper. Säkerställ att dina elever också får möjlighet att lära sig om de händelser som dessa elever aktualiserar. Se till att det inte resulterar i att det uppstår en konkurrens om lidande (se 3.5.2).

3.2.3 Reflektera över syfte och motiv i källor

Bilder och text bör väljas med omsorg med hänsyn till dina mål för undervisningen vid det specifika tillfället. Respekt för Förintelsens offer, men även för eleverna i lärandesituationen, kräver ett finstämt angreppssätt och att det utvalda materialet är lämpligt i sammanhanget. Att använda starka bilder med avsikten att chocka och uppröra nedvärderar offren och kan stärka bilden av judar som enbart offer. Bilder kan i vissa fall orsaka en traumatisk upplevelse, det kan vara kontraproduktivt och hämmande för lärandet. Det går att undervisa effektivt om Förintelsen utan att använda alltför chockerande bilder eller filmmaterial.

Precis som vid användning av terminologi (se 3.1.2) är det viktigt att vara medveten om källorna till det material du valt. Det finns många bilder, filmer och dokument som är skapade av förövarna. Dessa källor kan vara användbara undervisningsresurser så länge deras kontext redovisas öppet. Pedagoger bör konstant ifrågasätta sin användning av resurser och fråga sig själva vilka mål i undervisningen som ett visst material bidrar till.

3.2.4 Individualisera historien genom att omvandla statistik till personliga historier

Eleverna bör ges möjligheter att se nazisternas offer som individer. Som pedagog bör du eftersträva att hitta metoder som synliggör Förintelsens omfattning och det stora antalet människor som berördes. Många kommer att ha svårt att relatera till Förintelsens tragedi om den enbart presenteras med statistik. Upprepade hänvisningar till "sex miljoner" riskerar att göra de förstörda samhällena och drabbade individer till en ansiktslös massa. Med andra ord, kan ett alltför starkt fokus på siffran, antalet offer, riskera att man avpersonifierar och avhumaniserar de utsatta individerna.

Där det är möjligt kan i stället autentiska fall, vittnesmål, brev och dagböcker skildra hur människor upplevde händelserna. Elever bör kunna ge exempel på hur siffror i statistiken kan representera en verklig person, med ett liv före Förintelsen, som existerade i ett sammanhang av familj, vänner och samhälle. Lägg alltid stor vikt vid offrens värdighet och mänsklighet.

3.2.5 Undvik stereotyper, ge möjlighet att undersöka de komplexa roller som människor intog

Med utgångspunkt i berättelser om människors moraliska dilemman kan man få eleverna att relatera till Förintelsens historia och se den som relevant för det samhället som de själva lever i.

Visa att människor fattade beslut som bidrog till händelserna, genom att diskutera att människors handlingar påverkades av en stor mängd faktorer, såsom samhällliga strukturer, ekonomi, ideologi samt personlig övertygelse och andra faktorer. Uttryck som "föröware", "åskådare", "offer" och "hjälpare" har utvecklats över tid inom forskningen om Förintelsen för att klassificera och analysera specifika typer av aktörer. Se till att eleverna förstår att det är samtidens beskrivning av dessa kategorier som har applicerats på det förgångna.

Hjälp även eleverna att förstå att en person som beskrivs som en "åskådare" i en kontext kan ha varit en "förövare" i en annan situation och till och med ett "offer" i ytterligare en. Se till att undvika att förstärka stereotyper som antyder att alla "hjälpare" var hjältemodiga, goda och snälla, alla åskådare var likgiltiga och alla förövare var sadistiska. Det är framför allt viktigt att understryka att "offer" inte i alla lägen var maktlösa. Snarare reagerade de på svåra och stressfyllda situationer på sätt som påverkades av ålder, bakgrund och, ibland begränsat, handlingsutrymme. Särskild försiktighet bör iaktas för att säkerställa att enkla generaliseringar om "nationell eller etnisk karaktär" undviks och ifrågasätts om de dyker upp.

3.2.6 Förklara inte bort förövarna som enbart "inhumana monster"

Förövarnas motiv måste betraktas ur flera perspektiv: Elever kan använda primärkällor, autentiska fall och vittnesmål för att bedöma den relativa betydelsen av varje faktor. Sociala strukturer, ekonomi, ideologi, fördomar, propaganda, främlingsfientlighet, avhumanisering, grupstryck, kriminell psykopati och faktorer som rädsla, makt eller girighet spelade alla roll i de beslut som fattades av individer om att delta eller bli delaktiga. Avsikten är inte att normalisera utan att förstå hur människor kan agera som de gjorde. Skilj på begreppen "att förstå" och att "ha överseende med" en handling.

Det var handlingar utförda av människor som ledde till Förintelsen. Även om förövarna utförde inhumana handlingar var en majoritet inte sadistiska psykopater. Ondska är alltså inte en tillräcklig förklaring till Förintelsen. Istället bör du som pedagog försöka hjälpa dina elever att ställa en annorlunda och betydligt mer utmanande fråga. Hur var det möjligt att vanliga individer, *som du och jag*, utförde ondskefulla handlingar och mord på andra, inklusive kvinnor och barn? Hur kunde samma personer även vara kärleksfulla fäder och äkta män, tillgivna fruar och mödrar?

3.2.7 Var återhållsam med att använda rollspel

Var återhållsam med att använda kreativt skrivande eller rollspelsövningar som uppmanar eleverna att föreställa sig att de är direkt involverade i Förintelsen. Olika försök att "relatera" kan leda till ett falskt likställande eller trivialisering när eleverna försöker hitta jämförelser med sina egna liv. Det händer också att unga människor kan överidentifiera sig med händelserna under Förintelsen och bli upphetsade av makten eller till och med "glamouren" hos nazisterna. Vissa kan uppvisa en morbida fascination med offrens lidande. Det finns också risk att elever med en egen traumatisk livserfarenhet kan uppleva intensiv stress när de återanknyter till dessa händelser genom den typen av övningar.

Pröva hellre att genomföra övningar som använder "observatörspositioner", för att undvika roller som offer och förövare, som mer korrekt reflekterar vår egen position i relation till det förgångna. Exempelvis kan elever få anta rollen av någon från ett neutralt land och reagera på dessa händelser: kanske en journalist som skriver en artikel för sin tidning om förföljelserna av judar; en oroad medborgare som skriver till sin politiska representant; eller

en aktivist som försöker mobilisera den allmänna opinionen. Sådana övningar kan motivera till lärande och även sätta fokus på möjliga ståndpunkter som eleverna kan ta när det gäller händelser som oroar dem i världen idag.

Se till att engagera eleverna i reflekterande samtal efter den typen av övningar. Det är dels viktigt att få kunskap om hur eleverna har reagerat på och bearbetat sådana övningar och att ge eleverna tillfälle till egen eftertanke.

3.2.8 Använd lokal, regional, nationell och global historia

I länder där Förintelsens händelser utspelades, bör undervisningens betoning ligga på dessa specifika händelser i relation till den nationella historien, dock utan att åsidosätta den europeiska dimensionen av Förintelsen. En del av studiematerialet kan utgöras av källor som omfattar erfarenheter från offer, hjälpare, förövare, medlöpare, motståndsmän och åskådare. Som pedagog har du en möjlighet att tillsammans med dina elever kritiskt betrakta den etablerade historieskrivningen.

3.2.9 Ett ämnesövergripande synsätt berikar lärandet om Förintelsen

Händelserna under Förintelsen blottlägger i flera avseenden extrema sidor av mänskligt beteende. Därför är ämnet relevant för pedagoger inom en lång rad ämnesområden. Ett ämnesövergripande förhållningssätt som inrymmer erfarenheter från flera olika forskningsfält berikar elevers insikter om Förintelsen.

Att studera Förintelsens historia väcker starka känslor. Poesi, konst och musik kan bidra till att eleverna kan uttrycka dessa. Genom Förintelsens historia möter elever och lärare också viktiga frågor rörande moral, etik och teologi som kan utforskas inom ramen för olika ämnen, exempelvis religionskunskap, samhällskunskap eller filosofi. Utbytesprojekt där elever träffas från olika håll, både nationellt och internationellt, kan bidra till en djupare förståelse för lokala, regionala och globala narrativ om Förintelsen.

Detta kräver dialog och samarbete mellan pedagoger från olika ämnesområden och platser, för att skapa hållbara lärandemål. Utvecklingen av digitala plattformar och kommunikationsverktyg kan stödja undervisning inom olika fält och på olika platser.

3.3 KRITISKT TÄNKANDE OCH SJÄLVREFLEKTION

3.3.1 Förintelsen var inte en historisk nödvändighet

Det faktum att en historisk händelse har ägt rum och dokumenterats, betyder inte att den nödvändigtvis behövde inträffa. Förintelsen ägde rum för att individer, grupper och nationer fattade beslut om att agera eller inte agera. Att fokusera på sådana beslut, på olika nivåer, ger en insikt i historien och i människans natur vilket kan hjälpa elever att utveckla ett kritiskt tänkande.

3.3.2 Diskutera historiens komplexitet

Påminn eleverna om att komplexa händelser såsom Förintelsen oftast skapar fler frågor än de ger enkla svar. Önskan om att "dra lärdom" av Förintelsen riskerar att förenkla, instrumentalisera historien och att komma till ytliga slutledningar om rätt och fel.

Skapa möjligheter för eleverna att granska och utforska Förintelsen på djupet, inklusive de frågor som beskrevs i avsnittet "Vad bör läras ut?". Där berörs dilemman hos offer, hjälpare, förövare och åskådare. Hjälpe eleverna att ställa frågor om individuella beslut och problematisera "ondska".

Diskutera även med eleverna att historieforskning ständigt pågår och att nytt källmaterial kommer fram som kan justera och nyansera vår syn på det förflutna. Uppmuntra eleverna att betrakta sitt eget arbete om Förintelsen som en del av den processen.

Även om hågkomst och utbildning bör hållas isär, kan man efter att ha ägnat en period åt att studera Förintelsen se ett värde i att tillsammans med eleverna arrangera en form av en minnesceremoni som ett sätt att ta hand om elevernas upplevelser efter en känslomässigt krävande kurs.

3.3.3 Hjälpe eleverna att utveckla sitt historiemedvetande genom att studera tolkningar, minnet och skildringar av Förintelsen

- Uppmuntra eleverna att kritiskt analysera olika tolkningar av Förintelsen

Klassrumsundervisning och vår förståelse av det förgångna påverkas alltid av bredare kulturella kontexter. Akademiska och populärvetenskapliga återgivningar av Förintelsen genom spelfilmer, massmedia, dokumentärer, konst, teater, romaner, hågkomster och museer, skapar ett kollektivt minne. Varje tolkning eller återgivning är påverkad av de omständigheter som var aktuella när den producerades. Återgivningen kan därmed säga lika mycket om den tid och plats där den producerades, som den gör om de händelser den skildrar.

Skapa möjligheter för eleverna att reflektera över hur och varför sådana tolkningar och återgivningar av det förflutna har konstruerats. Diskutera vilket urval av källor de baseras på och avsikterna hos dem som har skapat dem. Hjälプ eleverna att förstå att det förekommer historisk oenighet och debatt inom vissa områden men att alla tolkningar inte äger samma värde.

- **Bjud in eleverna att delta i och reflektera kring nationella och lokala traditioner om hågkomst och minneshögtider**

Minneshögtider kan erbjuda tillfällen för projekt över generationsgränserna och uppmuntra till diskussion om relaterade samtidsfrågor. Likväl som de gör det möjligt att flytta ut lärande om Förintelsen från klassrummet till det större samhället, kan sådana tillfällen i sig vara föremål för undersökning och lärande. Låt eleverna reflektera över hur kulturella influenser formar minnen och minneshögtider. Låt dem fundera över hur deras lokala samhälle väljer att skildra sin historia, hur olika grupper väljer från historien för att konstruera sina egna berättelser, huruvida deras länder väljer att syna svåra aspekter av sin nationella historia och hur sådana minneshögtider skiljer sig från dem i andra länder.

- **Ge möjlighet att reflektera över historiens roll i skapandet av mening**

"Historisk medvetenhet" innebär att förstå hur berättelser om händelser i det förflutna, formas av den kontext där berättelsen skapas. Vår tolkning av det förflutna är betydelsefull för individer och grupper idag och den kommer att påverka hur vi ser på framtiden.

Det "kollektiva minnet" synliggör hur en grupp människor minns en historisk händelse, ofta speglar av det samtida samhällets värderingar och uttryck. Minnet förs vidare från en generation till nästa. Ett kollektivt minne syns exempelvis i offentliga minnesdagar, museer, gatunamn, minnesplatser, medias spegling av den historiska händelsen samt andra former av etablerade nationella narrativ. Hjälプ eleverna att undersöka på vilka sätt de är del av ett kollektivt minne genom det offentliga rummet, institutioner och sociala sammanhang, inkluderat skola, media och familj.

I takt med att eleverna bekantar sig med olika historiska berättelser kring Förintelsen kan de uppmanas att ställa frågor såsom:

1. Vilken historia vill avsändaren berätta? Vilken är den dominerande historietolkningen?
2. Vilka beståndsdelar finns med och vilka saknas i de olika berättelserna om Förintelsen?
3. Vad kan vara förklaringen till olikheterna i vad som betonas mellan de olika berättelserna? Vad vill man betona?

Att identifiera hur vår förståelse av det förflutna påverkas av kulturella, politiska och tidsmässiga kontexter och identiteter idag kan hjälpa elever att utveckla sitt historiska medvetande.

3.3.4 Synliggör det judiska folkets historia och kulturarv bortom Förintelsen

Det judiska folket har en lång historia och ett rikt kulturarv. Det judarna fick genomgå under Förintelsen behöver sättas i en historisk kontext genom att visa på livet före och efter folkmordet så att de blir skildrade som vanliga människor i sina olika miljöer. Ge eleverna möjligheten att se judar som något annat än avhumaniserade och förnedrade offer för nazistiska förföljelser (se 2.4.2). Gör det möjligt för eleverna att lära om den kultur och de judiska samhällen som för alltid förintades och den förlust som utplånandet av dessa innebar.

3.3.5 Legitimera inte förvanskning och förnekande av historien

Det är idag ovanligt att någon förnekar Förintelsen rakt ut, men förvanskningar är ett mer utbrett fenomen. Både förvanskning och förnekande underminerar kritiskt tänkande genom att det bortser ifrån och nedvärderar historiska bevis och en faktabaserad förståelse av historien.

Förnekande av Förintelsen – definierad av IHRA som ”diskurs och propaganda som förnekar den historiska verkligheten och omfattningen av judeutrotningen” – är oftast ideologiskt motiverad och en del av en konspirationsteori som ingår i den moderna antisemitismen. Den konspiratoriska delen av förnekande av Förintelsen karaktäriseras av anklagelsen att judarna överdriver eller till och med fabricerar Förintelsen som en historisk händelse för att vinna ekonomiska fördelar, inflytande och makt. Förnekare försöker så frön av tvivel genom att medvetet förvanska eller feltolka historiska fakta. Ge därför inte förnekare legitimitet genom att delta i en skendebatt: Ge inte ideologiskt motiverade förnekare en plattform att föra fram sina budskap. Behandla inte förnekande av Förintelsen som ett legitimt historiskt argument, undvik att legitimera förnekare genom att delta i en debatt med icke-vetenskapliga argument.

Det finns alltid en risk för att en konspirationsteori väcker ett intresse och nyfikenhet hos elever. Sådana teorier utmanar ofta etablerade och brett accepterade faktabaserade ställningstaganden som makthavare uppfattas stödja. I dessa fall är kritiska frågor om Förintelsen inte nödvändigtvis grundade i en ideologisk övertygelse, utan kan istället vara ett försök att utmana etablerade åsikter och testa reaktionerna från lärare eller andra auktoriteter. Om detta inträffar, försök att ta reda på motiven bakom kommentarerna antingen i en klassdiskussion eller ett individuellt samtal. Att fråga varför dessa perspektiv är viktiga för eleven kan vara ett fruktbart sätt att inleda sådana samtal.

Förvanskning av Förintelsen – ”medvetna försök att bortförklara eller förminska Förintelsens betydelse eller dess grundläggande element” – kan ha olika motiv. En faktor kan vara en vilja att bagatellisera Förintelsen och tona ner Nazitysklands ansvar genom att lägga skuld på andra länder eller grupper. Ett vanligt sätt att förvanska och förminska det romska folk mordet är till exempel att beskriva offergrupperna som kriminella element vilka förtjänade att förföljas.

Förvanskning kan motverkas med historiska fakta, baserade på primärkällor och forskningslitteratur. Arbeta källkritiskt med eleverna och samtala om var de har hittat vilseledande information och vad som har motiverat dem att använda den. Du kan exempelvis göra ett projekt som utforskar olika källors manipulation, feltolkning och förvanskning som används av grupper för politisk, social eller ekonomisk vinning. På så sätt kan du hitta effektiva strategier för att hantera förekomsten av förvanskning i klassrummet.

Djupgående studier av förvanskning och förnekande om Förintelsen kan och bör behandlas separat från historien om Förintelsen. Det kan vara lämpligt att skapa en separat lektion om hur olika former av antisemitism respektive antiziganism har utvecklats över tid. IHRA:s [arbetsdefinition av förnekande och förvanskning av Förintelsen](#) kan användas tillsammans med definitionerna i detta avsnitt och i ordlistan i slutet av detta dokument.

3.4 KÄLLOR OCH RESURSER

3.4.1 Arbeta med primärkällor

Ge eleverna möjlighet att kritiskt analysera primärkällor. Hjälp dem att förstå att det historiska materialet behöver läsas med en medvetenhet om att vi läser med "dagens ögon" och när vi analyserar, tolkar och bedömer innehållet.

Det är i brev, dagböcker, tidningar, tal, konstverk och officiella dokument från den aktuella tidsperioden som förövarna, offren, hjälparna och åskådarna blir synliga. Det primära källmaterialet är oumbärligt för ett meningsfullt utforskande av motiv, tankar, känslor och handlingar som utfördes av människor i det förflutna. Liksom för varje seriöst försök att förstå varför människor fattat vissa beslut eller varför händelser har inträffat på det sätt som de har gjort.

3.4.2 Använd vittnesmål för att skapa en länk till det förflutna

Som komplement vid historiestudier är användandet av vittnesmål från primärkällor viktiga för att hjälpa eleverna förstå hur händelser har påverkat individen. Att återge händelser också ur ett personligt perspektiv ger eleven möjlighet att reflektera över det personliga i förhållande till redogörelser av fakta. Det ger också eleven en chans att reflektera över minnen och deras betydelse.

Om möjligt finns, ta kontakt med en överlevande och bjud in hen att komma och berätta. Det kan ge tillfälle till en speciell upplevelse. Andra individer som har varit direkt involverade i Förintelsen, eller som personligen har bevittnat de historiska händelserna, kan också bidra med starka vittnesmål. Att möta människor som har upplevt de historiska händelserna på egen hand, eller i andra former ta del av vittnesmål, kan ge en historisk förståelse som kan vara svåra att förmedla genom andra källor.

När en överlevande eller ett vittne bjuds in är det viktigt med omsorgsfulla förberedelser inför besöket för att ge goda förutsättningar för eleverna att hålla en positiv dialog med gästen. Säkerställ att eleverna har en trygg grund i det historiska händelseförloppet genom andra primära och sekundära källor. Kom ihåg att möten med vittnen är ett sätt av flera att överföra historiska insikter. Hjälp eleverna att förstå att gästen, även om mycket tid har förflutit sedan dessa händelser, fortfarande kan uppleva det smärtsamt att berätta om så starka personliga upplevelser. Uppmana de som träffar en överlevande att inte bara fråga om vad som hände med hen under Förintelsen utan även om livet före och efter, så att eleverna får en känsla av hela personen och av hur vederbörande har levt med sina erfarenheter.

Antalet överlevande från Förintelsen minskar i snabb takt. Därför blir inspelade vittnesmål ett viktigt alternativ. Men ett inspelat vittnesmål har man större frihet att hantera vittnesmålet anpassat till undervisningen. Kortare klipp kan användas i stället för vittnesmål i full längd, dessa kan väljas ut så att de ligger i linje med de pedagogiska målen för lektionen. Var särskilt noga vid val av korta vittnesmålsklipp med att tänka på att eleverna ska kunna utforska vittnesmål från både kognitiva och känslomässiga perspektiv.

Sätt alltid in vittnesmålet i en historisk kontext och nämn hur och när intervjun gjorts. Eleverna kan reflektera över hur dokumentationen av vittnesmålet påverkas av intervjusituationen, av historiseringsprocesser och kollektivt minne, samt förändrade omständigheter för personen som vittnar. IHRA-skriften "[Teaching about the Holocaust without survivors](#)" har mer detaljerade rekommendationer.

3.4.3 Var medveten om potentialen men även begränsningarna i olika källor

Utvärdera den historiska korrektheten i alla källor och allt undervisningsmaterial. Använd skildringar som utmanar negativa stereotyper av offergrupper som kan finnas representerade i samhället eller inom elevgruppen. För att utveckla kritiskt tänkande kan eleverna uppmanas att analysera innehållet och eventuella tendenser i läroböckerna och annat undervisningsmaterial.

Observera att en stor del av det som idag utgör bevismaterial för Förintelsen, både skrivna dokument, fotografier och filmer, producerades av nazisterna själva. Var medveten om att återgivningen av nazistpropaganda och bruket av bilder och filmer som visar grymheter kan leda till förstärkning av negativa åsikter om offren som riskerar att återigen objektifiera, degradera och avhumanisera dem.

Se till att ta hänsyn till elevernas kognitiva och känslomässiga utveckling avseende ålder, bakgrund, med mera. Säkerställ att eleverna har förberetts för den känslomässiga effekt som källorna kan ha på dem. Se till att det finns utrymme för eleverna att efteråt reflektera över och diskutera sina reaktioner.

3.4.4 Bruket av fiktiva och konstnärliga källor

Romaner, noveller, dikter och spelfilmer om Förintelsen kan aldrig ersätta studier av historiska händelser. De kan dock erbjuda ett personligt närmande, ge specifika insikter i brottens natur och visa på konsekvenser som är svåra att åskådliggöra genom endast fakta. Konstnärliga verk om Förintelsen med högt estetiskt värde kan skapa empati och förståelse genom att fokusera på offrens individuella upplevelse och främja förståelsen för dessa specifika historiska händelser.

De fiktiva beskrivningar som används i undervisningen bör respektera Förintelsens specifika händelser, fakta och omständigheter, utan att manipulera eller förändra dem genom till exempel sentimentalisering och kitsch. Detta gäller även filmer som baseras på biografisk litteratur eller memoarer och som ofta döljer att man tagit sig stora friheter gällande sanningen genom att använda frasen "baserad på verkliga händelser".

Fiktiva och konstnärliga källor kan:

- Utveckla kritiskt tänkande om historiska berättelser samt utveckla ett historiskt medvetande och större medvetenhet om historiebruk;
- Underlätta ämnesövergripande lärande om Förintelsen;
- Hjälpa eleverna att identifiera diskriminerande och rasistiskt språk.

Dessutom kan fiktion ge yngre elever en "hanterbar" version av det förflutna, som ramar in händelserna på ett åldersanpassat sätt och samtidigt behåller den historiska noggrannheten. Illustrationer i bilderböcker kan ge yngre elever visuell stimulans som stöder deras lärande.

Det är en utmaning att hitta och använda bra fiktiva resurser. Det ställer kravet på dig som pedagog att ha tillräckligt med historisk kunskap för att skilja på felaktig information och förvanskning från korrekta och realistiska historiska fakta. Konsultera gärna kollegor eller andra om du är osäker och behöver hjälp med att hitta lämpliga informativa texter och historiska frågeställningar som komplement till bruket av fiktiva resurser.

Som pedagog har du ett stort ansvar att inte sprida förvanskad information om Förintelsen. Det betyder att du behöver ha en insikt i att vissa fiktiva resurser är problematiska, trots sitt rykte, dragningskraft och tillgänglighet och därför inte bör användas i undervisning om Förintelsen.

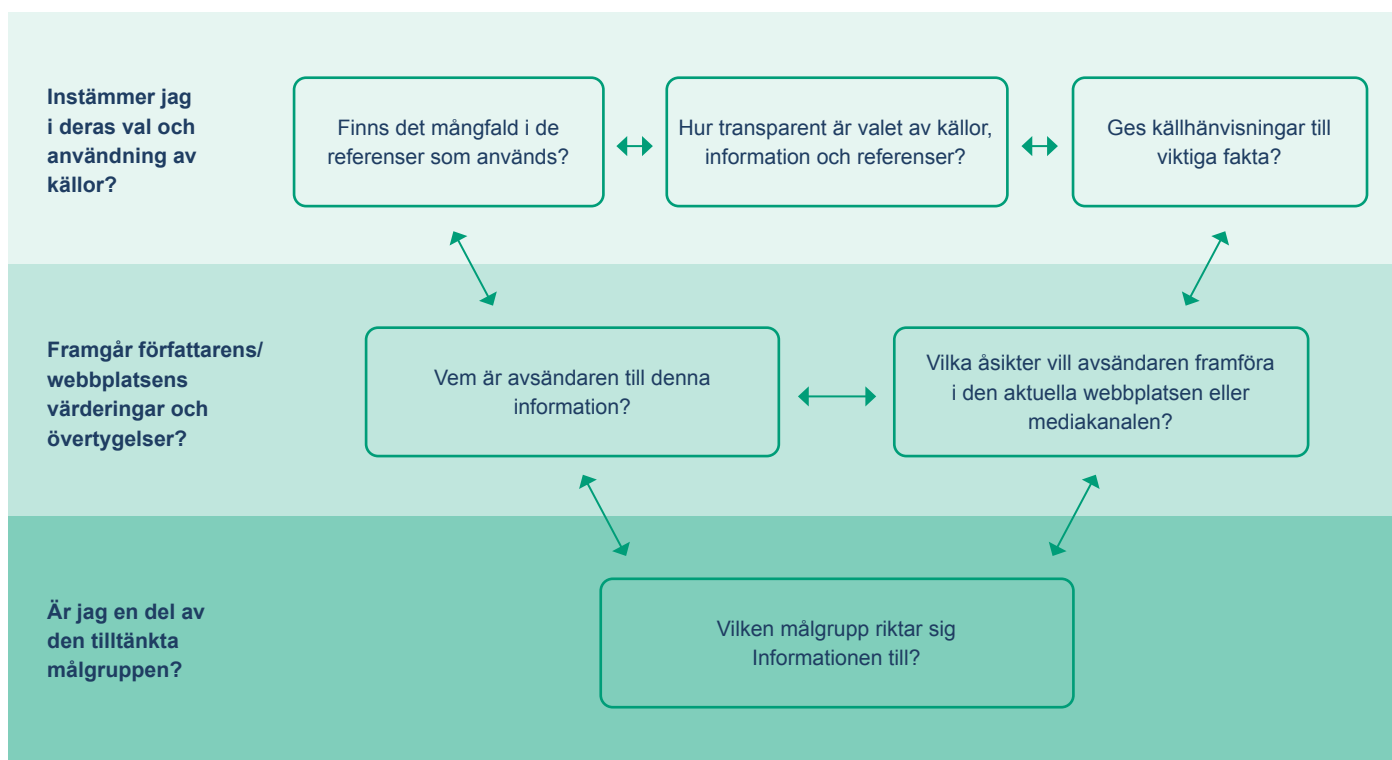
Ett exempel på ett material som är problematiskt som historisk källa är romanen och filmen *Pojken i randig pyjamas* vilken ibland används i undervisning. Trots att historien väcker elevernas intresse är detaljerna och berättelsen i både boken och filmen inte trogna historiska fakta. Filmen skapar missvisande intryck av offer, förövare och historiska platser. Elever med liten eller ingen tidigare kunskap kommer troligen att få vilseledande information om Förintelsen som kanske aldrig kommer att utmanas eller omvärderas. Men att undersöka dessa problem genom jämförelser med historiska källor och bevis kan bli en utgångspunkt för en stimulerande kritisk granskning tillsammans med eleverna.

3.4.5 Hjälp eleverna att arbeta kritiskt med internet som källa

Internet är en oumbärlig källa som påverkar kunskap, uppfattningar och åsikter hos många elever. Trots att det är ett värdefullt verktyg för utbildning och forskning måste pedagoger och elever vara försiktiga och kritiska i sin användning av webbplatser och sociala medier. Den bästa strategin är att rekommendera webbplatser som har granskats och godkänts med dessa rekommendationer i åtanke. En metod att hitta användbara webbplatser är att söka på IHRA:s [International Directory of Holocaust Organizations](#). IHRA:s ["Roma Genocide: Overview of international organizations working on historical and contemporary issues"](#) kan också ge tips på webbplatser för arbete kring folkmordet på romer.

Betona nödvändigheten av att kritiskt utvärdera alla informationskällor. Eleverna bör förstå vikten av att ta hänsyn till den kontext som informationen producerats i. De behöver även få verktyg och träning i att kritiskt bedöma alla källor. Uppmuntra eleverna att ställa frågorna i diagrammet nedan:

Finns det en agenda?

Figur 3. Exempelfrågor för utvärdering av internetkällor

Ytterligare en viktig aspekt vid kritisk värdering av internetkällor är att diskutera ursprunget och syftet med visuellt material såsom fotografier och film. Medie- och informationskunskap är något som inte kan tas för givet utan snarare behöver det ständigt förstärkas och utvecklas. Kom ihåg att vissa webbplatser, som trots att de verkar seriösa, har skapats av Förintelseförnekare, antisemiter och rasister med det uttryckliga syftet att sprida missvisande information och att vilseleda. Eleverna bör uppmärksammas på skillnaden mellan de som driver en webbplats och de som går in som kommentatorer.

Det kan också vara bra att identifiera olika kategorier av sociala medier, samt att diskutera hur de fungerar och vem de vänder sig till, liksom vem som använder dem.

Några exempel på Sociala medier:

Figur 4. Några exempel på sociala medier.

Det kan vara värdefullt att ha kännedom om vilka olika kategorier av sociala medier som finns och diskutera hur de arbetar, vilken publik de har och varför människor använder dem. Området är i snabb förändring och därför behöver man kontinuerligt uppdatera sig. Den popularitet och marknadstäckning som en del webbplatser eller appar har idag kan se annorlunda ut framöver. Att ha viss kännedom om hur dina elever använder sociala medier kan vara en viktig del av att anpassa utbildningen till samtiden.

3.5 ATT KOPPLA HISTORIEN TILL VÅR NUTID: FÖRINTELSEN, FOLKMORD OCH KRÄNKNINGAR AV MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

3.5.1 Mänskliga rättigheter, deras relation till undervisning och lärande om Förintelsen

FN:s *Förklaring om utbildning och träning i mänskliga rättigheter* (2011) definierar tre dimensioner av utbildning i mänskliga rättigheter. Dessa dimensioner visas i Figur 5 nedan, tillsammans med en översikt av hur de kan relatera till undervisning och lärande om Förintelsen.

<p>Dimension 1</p>	<p>Undervisning <i>om</i> mänskliga rättigheter: kunskap och förståelse för normer och principer kring mänskliga rättigheter.</p>	<p>Hur Förintelsens historia påverkat formulering, kodifiering och förankring av mänskliga rättigheter, i synnerhet i FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och FN:s folkmordskonvention.</p>
<p>Dimension 2</p>	<p>Undervisning <i>genom</i> mänskliga rättigheter: användning av metoder grundade i mänskliga rättigheter.</p>	<p>Användning av interaktiva, elevcentrerade metoder som ökar upptäckarlusten, på sätt som respekterar, upprätthåller och förstärker rättigheter hos elever och pedagoger.</p>
<p>Dimension 3</p>	<p>Undervisning <i>för</i> mänskliga rättigheter: att träna eleverna att agera enligt och upprätthålla principer för mänskliga rättigheter.</p>	<p>Lärande om Förintelsens historia ger möjlighet att ta del av autentiska fall. Sådana fall kan illustrera vilka mekanismer och processer som leder till kränkningar av mänskliga rättigheter och åskådliggöra hur det kan eskalera till storskaligt riktat våld såsom folkmord. Målet är att främja elevernas vilja att arbeta för mänskliga rättigheter.</p>

Tabell 5. Mänskliga rättigheters relation till undervisning och lärande om Förintelsen

3.5.2 Viktigt att tänka på när man undervisar om mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsens historia

Förintelsens historia kan vara en bra utgångspunkt för undervisning om mänskliga rättigheter, men detta bör man tänka på:

- a) Alla de rekommendationer som finns i det här materialet gällande precision i språkbruket, liksom nyttan av elevcentrerade metoder gäller också inom området mänskliga rättigheter.
- b) Det som utmärker brotten inom Förintelsen och andra brott mot mänskliga rättigheter måste respekteras. Att jämföra olika händelser förutsätter kunskaper om varje händelse eftersom man annars riskerar ahistoriska jämförelser som förhindrar kritiskt tänkande, analys och förståelse. Var respektfull gentemot de olika historiska händelsernas kunskapsområden.
- c) En åtskillnad bör göras mellan Förintelsens historia och de lärdomar som man kan hämta från den. De historiska skeendena inträffade så som de gjorde av specifika skäl och omständigheter, var därför försiktig med förenklade förklaringar till historiska fakta. Sådana "lärdomar" gagnar vare sig elever eller pedagoger. Var särskilt uppmärksam på risken att lägga dagens kunskaper och värderingar på dåtidens skeeneden. Ta hjälp av originalkällor och betona synen på offren som individer så att du och dina elever kan belysa skillnader och likheter mellan olika historiska händelser.

- d) Var noga med att skilja på förövre i de historiska händelserna och i dagens samhällen. Fördömanden grundade på idéer om en viss typisk "nationalkaraktär" ska definitivt undvikas. Att studera hur den tyska befolkningen reagerade på den nazistiska ideologin utifrån olika perspektiv som entusiastiskt stöd, samarbete, tvivel, likgiltighet och aktivt motstånd är viktigt. Samma gäller för undersökning av hur medlöperi tog sig uttryck. Undvik att analysera dåtida ageranden för att ge enkla förklaringar till nutida ageranden.
- e) Säkerställ att jämförelsen mellan folkmord och andra kränkningar av mänskliga rättigheter inte skapar en hierarki av lidande, vare sig historiskt eller i nutid. Det lidande som nazisternas offer fick utstå var oerhörda och en realitet – men man bör undvika att exploatera detta för att väcka sympatier som appliceras på nutiden. Samtidigt är det viktigt att det lidande som människor i olika sammanhang utsätts för uppmärksammas. De motiv och den politik som skapar förutsättningarna för diskriminering, ekonomisk exploatering, förföljelse och mord är oftast flera som samvarierar och därför komplexa – både historiskt och i vår samtid. Vi är skyldiga dåtida och samtida offer för brott mot mänskliga rättigheter en relevant förståelse för deras specifika lidande, baserat på det aktuella brottets egna villkor och utan att de relativiseras till andra brott.

Framför allt är det viktigt att komma ihåg att undervisning om Förintelsen är ett eget undervisningsfält. Även om möjligheten finns att sammanföra olika perspektiv bör det göras med försiktighet. Ett perspektiv som utgår från Mänskliga rättigheter när man undervisar om Förintelsen kräver en medvetenhet om vikten av att undvika förenklingar och icke-historiska jämförelser.

LISTA ÖVER NYCKELBEGREPP

Antijudaism: hat och förakt mot **judar** baserat på föreställningar om den judiska religionen.

Antisemitism: IHRA:s icke-lagligt bindande [Arbetsdefinition av antisemitism](#) som uttrycker att "Antisemitism är hat mot judar. Retoriska och fysiska yttringar av antisemitism riktas mot judiska eller icke-judiska personer och/eller deras egendom samt mot de judiska samfundens institutioner och utrymmen för religiöst utövande" innefattar elva exempel på hur antisemitism kan yttra sig idag.

Antiziganism: IHRAs icke-lagligt bindande [arbetsdefinition om Antiziganism](#) förklarar begreppet som "en serie manifesterade uttryck och handlingar, såväl som institutionaliserade riktlinjer och ageranden, som yttrar sig i marginalisering och uteslutning, fysiskt våld och nedvärdering av romer och deras kultur och livsstil. Tillsammans med hatspråk riktat mot romer som individer och grupp leder det till stigmatisering. Under nazitiden, liksom idag, ledde det till förföljelse av romer under benämningen "zigenare". Det har lett till en nedsättande behandling av romer som en främmande grupp associerade med en rad negativa stereotyper och förvridna föreställningar som ger uttryck för en specifik form av rasism."

Befriare: Individer som deltog i befrielsen av dem som hölls fångna av nazisterna och deras medlöpare. Termen brukar användas för beskrivning av de soldater, läkare och representanter för religiösa samfund som var de första som kom in i **koncentrationslägren** vid krigets slutskede 1944–45.

Brott mot mänskligheten: Detta begrepp definierades för första gången 1945 under förberedelserna inför krigsförbrytarrättegångarna i Nürnberg (artikel 6 i den så kallade Nürnbergstadgan). Brott mot mänskligheten har senare preciserats och fastställts i Romstadgan för internationella brottmålsdomstolen, antagen av Förenta Nationerna 1998. Enligt Artikel 7 ses mord, utrotning, förslavning, deportation eller tvångsflyttning av befolkning, fängslande eller annat allvarligt berövande av fysisk frihet i strid med grundläggande folkrättsliga regler, tortyr, våldtäkt och andra omänskliga handlingar av liknande beskaffenhet som uppsåtligen förorsakar svårt lidande, svår kroppslig skada eller svårt själsligt eller fysiskt men som brott mot mänskligheten när de begås som en del av ett vidsträckt eller systematiskt angrepp riktat mot civilbefolkning med insikt om angreppet.

Einsatzgruppen: Mobila dödskommandon ur nazisternas säkerhetspolis och SS säkerhetstjänst. Efter den tyska invasionen av Sovjetunionen 1941 användes dessa styrkor – stödda av enheter från lokala ordningspolisen och lokala medlöpare – för att systematiskt döda judar genom att skjuta dem i massavrättningar eller genom att använda gasbilar.

Folkmord: Artikel 2 i *Konventionen om förebyggande och bestraffning av brottet folkmord* (FN 1948) beskriver folkmord som "envar av följande gärningar förövad i avsikt att helt eller delvis förinta en nationell, etnisk, rasmässigt bestämd eller religiös grupp såsom sådan nämligen:

- (a) Att döda medlemmar av gruppen;
- (b) Att tillfoga medlemmar av gruppen svår kroppslig eller själslig skada;
- (c) Att uppsåtligen påtvinga gruppen levnadsvillkor, som äro avsedda att medföra dess fysiska undergång helt eller delvis;

- (d) Att genomföra åtgärder, som äro avsedda att förhindra födelser inom gruppen;
- (e) Att med våld överföra barn från gruppen till annan grupp.”

Förenta Nationernas Generalförsamling antog konventionen den 9 december 1948. Den trädde i kraft den 12 januari 1951, vilket gjorde dess definition av folkmord juridiskt tillämplig. Konventionen om folkmord fastställdes till stor del som en följd av de internationella erfarenheterna av de brott som begåtts under andra världskriget. Inledningstexten till konventionen säger att den med hänsyn till att mänskligheten i alla tider lidit enorma förluster till följd av folkmord avser att utgöra ett skydd mot just detta.

Förintelseläger: (ibland används benämningen dödsläger). Läger som etablerades för att systematiskt mörda judar och romer. Gasbilstationen i Kulmhof (Chelmno) och lägren i Belzec, Sobibor och Treblinka hade enbart detta syfte. Auschwitz-Birkenau, Majdanek och MalyTrostinets hade även anläggningar som liknade de i förintelselägren samtidigt som de också fungerade som koncentrationsläger, arbetsläger och transitläger.

Förintelsen: Förintelsen är en vedertagen benämning på de statsstödda, systematiska förföljelserna och morderna på judar av Nazityskland och dess bundsförvanter mellan åren 1933 och 1945. Det var ett folkmord som omfattade hela den europeiska kontinenten och det förstörde inte bara individer och familjer, utan även samhällen och kulturer som hade utvecklats under århundraden.

Förnekande av Förintelsen: IHRA:s [Arbetsdefinition av förnekande och förvanskning av Förintelsen](#), lyder: "Förintelseförnekande är diskurs som förnekar den historiska realiteten och omfattningen av utrotningen av judar av nazisterna och deras medlöpare under andra världskriget, känt som Förintelsen eller Shoah. Förintelseförnekare utnyttjar varje tillfälle till ifrågasättande av att **Förintelsen/Shoah** har ägt rum. Förintelseförnekande kan innebära att offentligt förneka eller ifrågasätta användandet av de huvudsakliga mekanismerna för förintelse (såsom gaskammare, massskjutningar, svält och tortyr) eller det avsiktliga folkmordet på det judiska folket."

Förvanskning av Förintelsen, relativisering: IHRA:s [Arbetsdefinition av förnekande och förvanskning av Förintelsen](#) hänvisar till ett antal exempel förekomsten av förvanskning/relativisering av Förintelsen: Dessa innehåller exempelvis minimering av antalet offer för Förintelsen, försök till att ge judarna skulden för deras eget folkmord och uttalanden som beskriver Förintelsen som en positiv historisk händelse.

Förövare: I det här sammanhanget menas individer som antingen planerade, organiserade, aktivt förespråkade och/eller verkställde förföljelse och mord.

Getto: I det här sammanhanget menas med getton områden inom vilket judar tvingades leva, åtskilda från det övriga samhället, De flesta getton fanns i centrala och östra Europa, men några etablerades i de områden som annekterats och direkt anslutits till Tredje Riket mellan 1939 och 1941.

Hjälpare/ingripare: i det här sammanhanget individer som hjälpte offer för nazismens ideologi på olika sätt med avsikten att rädda deras liv. Yad Vashem, Israels myndighet och forskningscentrum för hågkomst av Förintelsens offer har instiftat en utmärkelse för sådana hjälpar (Righteous Among the Nations). Dessa utses grundat på analys av vittnesmål och dokument för att bekräfta att räddningen genomfördes på altruistiska grunder och inte för personlig vinning.

Judar: Enligt judisk tradition definieras en jude som en individ vars mor är judinna, eller en individ som har konverterat till judendomen. Inom vissa inriktningar, inom t ex så kallad liberal judendom, inkluderas dessutom en individ som har en judisk far. **Nazisterna** definierade judar som individer om de hade tre eller fyra judiska mor- och farföräldrar, oaktat individernas eller deras förfäders religiösa tro eller tillhörighet. Det ska också noteras att raslagar infördes vid olika tidpunkter och på olika sätt i olika länder som ockuperades och kontrollerades av nazisterna och deras medlöpare.

För att ytterligare komplicera definitionerna fanns det även människor som levde i Nazityskland som enligt Nürnberglagarna definierades som varken tyskar eller judar. Det var människor som hade en eller två judiska mor- eller farföräldrar. Dessa kallades för "rasblandade" individer, Mischlinge. De åtnjöt i princip samma rättigheter som "rasmässiga" tyskar, men dessa rättigheter kringskars ständigt genom kompletterande lagstiftning.

Koncentrationsläger: Nazityskland använde sig av ett lägersystem för att spärra in olika människor som man ansåg utgöra ett hot mot regimens mål. Dessa läger låg ofta i förorterna till stora städer och kunde vara väl synliga. Deras existens visade öppet på naziregimens villighet att bruka våld och terror. Interner i koncentrationsläger levde under inhumana förhållanden och utsattes för tortyr, svält och, i vissa läger, medicinska experiment. Det fanns arbetsläger, det fanns transitläger som samlade ihop ett stort antal offer innan deportation, såväl som läger av en typ som ursprungligen var avsedda som fängelser. Förintelselägren etablerades sent 1941, deras roll var att genomföra massmord.

Medlöpare: En individ eller en grupp som samarbetar med förövare som utsätter en annan person eller en grupp för orättfärdiga handlingar. Inom Förintelsens historia talar vi om medlöpare när det gäller personer som samarbetade med nazister, aktivt stödde deras politik och/eller verkställde handlingar på order av nazisterna och på eget initiativ.

Motstånd: I det här sammanhanget gärningar avsedda att hindra eller hejda nazisternas kriminella handlingar och program. Eftersom nazisterna avsåg att mörda alla europeiska judar anses hjälp till och räddning av judar som former av motstånd från åtminstone 1942 och framåt. Hänvisning till specifika lokala omständigheter är nödvändig för att förstå detta begrepp.

Motståndare: Personer som på olika sätt aktivt motsatte sig nazismens politik och program.

Mänskliga rättigheter: Rättigheter som alla människor har oavsett ras, kön, nationalitet, etnicitet, språk, religion eller någon annan status. Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, antagen av Förenta Nationernas Generalförsamling den 10 december 1948, gjorde mänskliga rättigheter till en viktig hörnsten i internationell lag. Konventionen om de mänskliga rättigheterna kom till som en följd av de internationella erfarenheterna av de övergrepp som begåtts under andra världskriget.

Mänskliga rättigheter ska dock inte betraktas enbart en produkt av det tjugonde århundradet, utan dess principer finns också i juridiska och religiösa koder som poängterar människor lika värdighet från olika delar av världen, ända sedan antiken. Mänskliga rättigheter har varit en oumbärlig del av demokratiska idéer och institutioner i Europa åtminstone sedan *Deklarationen om människans och medborgarens rättigheter*, författad 1789 under franska revolutionen.

Nazist: Personer som var medlemmar av ett nationalsocialistiskt parti, eller aktivt stödde eller sympatiserade med nazistisk ideologi.

Offer: Människor som mördades av nazisterna eller deras medlöpare eller människor som led svåra förluster på grund av förföljelserna av dessa.

Rasism: Uppfattningen om att mänskligheten kan delas in i olika "raser"/folkgrupper vars egenskaper bygger på genetiska, hierarkiska skillnader mellan de olika grupperna.

Rasism kan yttra sig som både strukturell och/eller individuell fördomsfullhet, diskriminering eller förakt riktad mot någon från en annan föreställd "ras" baserad på tron att ens egen tänkta grupptillhörighet är överlägsen.

Romer och sinti: Romer bosatte sig i dagens Europa för flera århundraden sedan. I tyskspråkiga länder används även begreppet "sinti" som betecknar medlemmar av den etniska minoritet som bosatte sig i Tyskland och närliggande länder under tidigt 1600-tal. Begreppet romer betecknar den etniska minoritet som har levt i östra och sydöstra Europa sedan medeltiden. Sedan det tidiga 1900-talet har romer migrerat till Västeuropa och bosatt sig där. Utanför tysktalande länder har begreppet romer också använts som ett kollektivt begrepp för den etniska minoriteten som helhet.

Liksom judarna förklarades sinti och romer av nazisterna som "rasmässigt främmande" och exkluderades därför från "folkets gemenskap". Nazisterna kategoriserade människor som "zigenare" om de hade minst en manlig släkting tre generationer tillbaka som identifierats som romer. De förföljdes och denna förföljelse eskalerade till ett folkmord mot romer som levde i naziststyrda länder.

Shoah: Ett hebreiskt ord som betyder "katastrof" eller "förstörelse". Ordet används i israelisk kultur för att beteckna **Förintelsen**. Det används även utbrett i Frankrike och andra delar av kontinentala Europa, där det fick allmän spridning efter filmen Shoah från 1985, regisserad av Claude Lanzmann.

Åskådare: En eller flera individer, som i en viss händelseutveckling där en individ eller en grupp blir utsatt för brott eller orättvisa, av någon anledning inte ingriper utan förblir passiv. Ofta intar åskådaren, inte alltid medvetet, en central roll i förövarnas syfte. Också en stat kan inta en position som åskådare. Inom Förintelsens historia finns många exempel på tillfällen när människor, av olika skäl, inte ingrep för att hjälpa.

Övergångsrättvisa: Icke-juridiska och juridiska åtgärder vidtagna för att i efterhand lindra effekterna av förtryck, storskaliga kränkningar av mänskliga rättigheter och massövergrepp under perioder av politiskt systemskifte, från diktaturer och från inomstatliga väpnade konflikter till demokrati, rättssäkerhet och fredliga relationer. Parallellt med brottsutredningar och åtal av förövare omfattar övergångsrättvisa dokumentation av brott, skadestånd och villkor för att förhindra en upprepning.

Överlevande: Individer som genomlevt händelser under tiden för Förintelsen, förföljelser genomförda av nazister och dess bundsförvanter på judar eller romer mellan 1933 och 1945. Kategorin omfattar de som överlevde **koncentrationsläger, getton** och **Einsatzgruppernas** arkebuseringsverksamhet. Också judiska flyktingar från Tyskland och Österrike under 1930-talet och de som räddades i operationer som Kindertransport räknas som överlevande. Begreppet omfattar även barn som hölls gömda eller bortadopterades för att dölja deras identitet. *Andra generationens eller tredje generationens* hänvisar till barn och barnbarn till överlevande.

STOCKHOLMSDEKLARATIONEN OCH IHRA:S ARBETSDEFINITIONER

STOCKHOLMSDEKLARATIONEN

Deklaration från Stockholms internationella forum om Förintelsen (eller "Stockholmsdeklarationen") är det grundande dokumentet för den internationella alliansen till minne av Förintelsen (IHRA) och fortsätter att fungera som en pågående bekräftelse av samtliga IHRA:s medlemsländers åtagande att stödja dessa delade principer.

1. Förintelsen (Shoah) skakade vår civilisation i grunden. Förintelsen saknar motstycke i historien men kommer för alltid att ha en universell betydelse. Efter ett halvt århundrade ligger denna händelse fortfarande tillräckligt nära i tiden för att dess överlevande skall kunna vittna om de fasor som hemsökte det judiska folket. Det fruktansvärda lidande som drabbade de miljontals övriga offren för nazismen har dessutom lämnat ett outplånligt ärr över Europa.
2. Omfattningen av Förintelsen, planerad och genomförd av nazisterna, är för alltid inpräntad i vårt kollektiva minne liksom minnet av dem som osjälviskt uppoffrade sig och vågade stå emot, ibland med livet som insats. Måtte kunskapen om både ondskans avgrund och de hjältemodigas styrka vägleda oss att förstå människans förmåga till ont och till gott.
3. Vår samtid är fortfarande märkt av folkmord, etnisk rensning, rasism, antisemitism och främlingsfientlighet. Det internationella samfundet delar därför ett djupt och viktigt ansvar att bekämpa sådan ondskas. Tillsammans måste vi hålla sanningen om Förintelsen levande gentemot dem som förnekar den. Vi måste stärka våra folks moraliska engagemang och våra regeringars politiska åtagande att säkerställa kommande generationers kunskap om orsakerna till Förintelsen och förmåga att begrunda dess följder.
4. Vi åtar oss att öka våra ansträngningar att främja utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen, såväl de av oss som redan påbörjat detta och de som nu väljer att göra gemensam sak med de länder som redan initierat sådant arbete.

5. Vi delar åtagandet att främja studier av Förintelsen i alla dess dimensioner. Vi kommer att främja undervisning om Förintelsen på våra skolor och universitet och andra institutioner, samt i våra samhällen i övrigt.
6. Vi delar åtagandet att högtidlighålla minnet av Förintelsens offer och att hedra dem som stod emot. Vi kommer i våra länder att uppmuntra lämpliga former att hålla minnet av Förintelsen levande, inbegripet en årsdag till minne av Förintelsen.
7. Vi delar åtagandet att sprida ljus över de mörka outforskade fläckar som ännu finns i Förintelsens historia. Vi kommer att vidta alla nödvändiga åtgärder för att underlätta öppnandet av arkiv för att säkerställa att dokument som har samband med Förintelsen görs tillgängliga för forskare.
8. Vi som deltar i denna, det nya årtusendets första större internationella konferens, uttrycker vår vilja att så frön till en bättre framtid i en jord genomsyrad av ett mörkt förflutet. Vi känner empati med offrens lidande men också inspiration från deras kamp. Vårt åtagande innebär att minnas de offer som gick under, respektera de överlevande som ännu är med oss och på nytt bekräfta mänsklighetens gemensamma strävan efter alla människors rätt till rättvisa och ömsesidig förståelse.

ICKE RÄTTSLIGT BINDANDE ARBETSDEFINITION AV ANTIZIGANISM*

Antagen den 8 oktober 2020

IHRA, som konstaterar med oro att försummandet av folkmordet på romer har bidragit till de fördomar och den diskriminering som många romska** grupper fortfarande upplever, som accepterar det egna ansvaret för att motverka sådana former av rasism och diskriminering (artiklarna 4 och 7 i IHRA:s ministerdeklaration från 2020, artikel 3 i Stockholmsdeklarationen),

antar följande arbetsdefinition av antiziganism:

Antiziganism är såväl enskilda yttringar och handlingar som institutionella policyer och praxis som innebär marginalisering, utestängning, fysiskt våld, nedvärdering av romska kulturer och livsstilar och hatspråk riktat mot romer samt andra enskilda och grupper som under nazitiden blev, och än idag blir, sedda, stigmatiserade och förföljda som "zigenare". Detta leder till att romer behandlas som en främmande grupp och förknippas med en rad olika nedsättande stereotyper och förvrängda föreställningar som utgör en särskild form av rasism.

Följande kan tjäna som illustrationer för att vägleda IHRA i dess arbete:

Antiziganismen har funnits i århundraden. Den utgjorde en grundläggande del av den förföljelse- och utrotningspolitik mot romer som Nazityskland gjorde sig skyldig till och de fascistiska och extremnationalistiska partner och andra kollaboratörer som hade del i dessa brott.

Antiziganismen varken inleddes med eller upphörde efter nazitiden, utan fortsätter att utgöra ett centralt inslag i brott som romer utsätts för. Trots det viktiga arbete som utförts av Förenta nationerna, Europeiska unionen, Europarådet och Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa och andra internationella organ har stereotyperna och fördomarna om romer inte avlegitimerats eller fördömts tillräckligt kraftfullt, vilket betyder att de lever kvar och kan till stor del spridas oemotsagda.

Antiziganismen är en mångfacetterad företeelse med en utbredd social och politisk acceptans. Den förhindrar romernas delaktighet i samhället i stort och fungerar som ett hinder för romers lika rättigheter, möjligheter och inkomstbringande deltagande i samhällsekonomin.

Det finns många exempel som åskådliggör antiziganismen. Aktuella exempel på antiziganismen kan, med beaktande av det övergripande sammanhanget, innefatta följande.

- Att förvränga eller förneka förföljelsen av romer eller folkmordet på romerna.
- Att förhärlika folkmordet på romerna.
- Att uppmana till, rättfärdiga och begå våldshandlingar mot romska grupper, deras egendom och enskilda romer.
- Att utsätta romer för påtvingade eller framtvingade steriliseringar eller andra former av fysiskt och psykologiskt kränkande behandling.
- Att vidmakthålla och bekräfta diskriminerande stereotyper av och mot romer.
- Att beskylla romer, med hatspråk, för faktiska eller uppfattade sociala, politiska, kulturella och ekonomiska problem eller folkhälsoproblem.
- Att schablonmässigt framställa romer som personer som ägnar sig åt brottslighet.
- Att använda ordet "zigenare" för att förolämpa.
- Att godkänna eller uppmuntra mekanismer för utestängning som är riktade mot romer utifrån rasdiskriminerande antaganden, till exempel utestängning från ordinarie skolor och institutionella förfaranden eller policyer som leder till segregering av romska grupper.
- Att föreskriva policyer utan rättslig grund eller skapa förutsättningar som möjliggör godtycklig eller diskriminerande tvångsförflyttning av romska samhällen eller enskilda romer.
- Att hålla romerna kollektivt ansvariga för handlingar som utförts, eller uppfattas ha utförts, av enskilda medlemmar i romska grupper.
- Att sprida hatpropaganda om romska samhällen oavsett form, till exempel i media, inbegripet på internet och i sociala nätverk.

* Det rekommenderas att använda den nationella motsvarigheten för termen. I Kanada och Förenta staterna används termen anti-Roma racism (antiromsk rasism). I vissa länder används termen antiromsk diskriminering.

** Termen romer används som en paraplyterm som inbegriper olika relaterade grupper, fast boende eller inte, som kan skilja sig åt vad gäller kultur och levnadssätt: till exempel roma, Travellers, gens du voyage, resandefolket/de resande, sinti, camminanti, manouches, kalé, romanichels, boyash/rudari, ashkali, egyptier, Jenische, dom, lom och abdal. Förevarande är en förklarande fotnot, inte en definition av termen romer.

IHRAS ICKE RÄTTSLIGT BINDANDE ARBETSDEFINITION AV ANTISEMITISM

I den anda som frammanas i Stockholmsdeklarationens rader om en samtid som fortfarande är märkt av antisemitism och främlingsfientlighet och det internationella samfundets del i det djupa och viktiga ansvar att bekämpa sådan ondska, uppmanade 2015 kommittén om antisemitism och förnekande av Förintelsen HRA:s plenarsammanträde i Bukarest att anta följande arbetsdefinition av antisemitism.

Vid plenarsammanträdet i Bukarest den 26 maj 2016 fattades beslut om

Att anta följande icke rättsligt bindande arbetsdefinition av antisemitism:

”Antisemitism är en bestämd uppfattning om judar som kan uttryckas som hat mot judar. Språkliga och fysiska uttryck för antisemitism riktas mot judiska eller icke-judiska personer och/eller deras egendom samt mot judiska institutioner och religiösa samlingsplatser.”

Följande kan tjäna som exempel för att vägleda IHRA i arbetet:

Uttryck kan inkludera sådana som riktas mot staten Israel som en judisk samfällighet. Dock kan kritik mot Israel som kan jämföras med sådan som riktas mot något annat land inte betraktas som antisemitisk. Antisemitism tar sig ofta uttryck i form av anklagelser om att judarna konspirerar för att skada mänskligheten och beskyllningar om judarnas skuld till ”varför saker går fel”. Den uttrycks i tal, skrift, visuella former och gärningar, och nyttjar nedlåtande stereotyper och negativa karaktärsdrag.

Nutida exempel på antisemitism i offentliga sammanhang, i media, i skolor, på arbetsplatser och i religiösa sammanhang kan inbegripa, med hänsyn till det övergripande sammanhanget, men är inte begränsade till följande:

- Uppmana till, bistå eller rättfärdiga dödandet eller skadandet av judar under åberopande en radikal ideologi eller en extremistisk uppfattning av religion.
- Framföra lögnaktiga, avhumaniserande, nedsvärtande eller stereotypa anklagelser om judar som sådana eller om judars makt som grupp, i synnerhet, men inte uteslutande, avseende myten om en världsomfattande judisk sammansvärjning eller att media, ekonomin, regeringar eller andra samhällsinstitutioner kontrolleras av judar.

- Anklaga det judiska folket för att vara ansvariga för verkliga eller påhittade missgärningar som begåtts av en enda judisk person eller grupp, eller till och med för handlingar som begåtts av icke-judiska personer.
- Förneka uppgifter, omfattning och anordningar (till exempel gaskammare) eller föresatsen med folk mordet på det judiska folket i händerna på det nationalsocialistiska Tyskland och dess anhängare och medbrottslingar under andra världskriget (Förintelsen).
- Anklaga judarna som ett folk, eller Israel som en stat, för att uppdikta eller överdriva Förintelsen.
- Anklaga judiska medborgare för att vara mer lojala mot Israel, eller mot de prioriteringar som judar runt om i världen påstås ha, än mot sina egna länders intressen.
- Förneka det judiska folket dess rätt till självbestämmande, till exempel genom att hävda att existensen av en israelisk stat är ett rasistiskt verk.
- Ägna sig åt dubbelmoral genom att av avkräva Israel ett uppträdande som inte förväntas eller avkrävs något annat demokratiskt land.
- Nyttja symboler och bilder som förknippas med traditionell antisemitism (till exempel blodsanklagelser eller påståenden om att Jesus dödades av judar) som representerande för Israel eller israeler.
- Jämföra Israels nuvarande politik med nazisternas politik.
- Anse att judarna är kollektivt ansvariga för staten Israels ageranden.

Antisemitiska handlingar är brottsliga när så har fastställts enligt lag (i vissa länder som till exempel förnekande av Förintelsen eller spridning av antisemitiskt material).

Brottsliga handlingar är antisemitiska när de mål som angrips, oavsett om det rör sig om människor eller egendom, till exempel byggnader, skolor, platser för religionsutövning och kyrkogårdar, är utvalda på grund av att de är, eller uppfattas vara, judiska eller förknippade med judar.

Antisemitisk diskriminering innebär att judar förnekas tillgång till möjligheter eller tjänster som är tillgängliga för andra. Sådan diskriminering är olaglig i många länder.

ARBETSDEFINITION AV FÖRNEKANDE OCH FÖRVANSKNING AV FÖRINTELSEN

Nedanstående icke-lagligt bindande Arbetsdefinition av förnekande och förvanskning av Förintelsen antogs av medlemsländerna i IHRA i Toronto den 10 oktober 2013.

Den här definitionen har kommit till för att bekräfta nödvändigheten av att granska och bekämpa förnekande och förvanskning av Förintelsen, på nationell och internationell nivå. IHRA har antagit denna icke-lagligt bindande definition som ett verktyg för dessa ändamål.

Förnekande av Förintelsen kan vara uttryck och propaganda som förnekar historiska fakta och omfattningen av utrensningen av judarna, det som allmänt benämns som Förintelsen eller Shoah, utförd av nazisterna och deras medbrottslingar. Varje specifikt försök till att hävda att Förintelsen/Shoah inte har ägt rum är förnekande av Förintelsen.

Förnekande av Förintelsen kan omfatta offentligt tillbakavisande eller ifrågasättande av Förintelsens mest destruktiva tillvägagångssätt (så som gaskammare, massavrättningar, svält och tortyr) eller av uppsåtet till folkmord på det judiska folket.

Förnekande av Förintelsen i alla dess former är ett uttryck för antisemitism. Varje ansats att förneka folkmordet på judar är ett försök att fria nationalsocialismen och antisemitismen från skuld och ansvar för folkmordet på det judiska folket. En annan form av förnekande av Förintelsen inbegriper försök att beskylla judarna för att överdriva eller för att själva ligga bakom Shoah, av politiska skäl eller för ekonomisk vinnings skull, som om Shoah skulle ha varit en sammansvärjning som judarna planlagt. Målet för sådana uttryck är att göra judarna medskyldiga och att därmed rättfärdiga antisemitismen. Förnekande av Förintelsen syftar ofta till att återupprätta en uttalad antisemitism och att ge stöd åt politiska ideologier och förhållanden som gynnar utvecklingen av sådana händelser som den i själva verket förnekar.

Förvanskning av Förintelsen avser bland annat följande:

1. Internationella ansträngningar att ursäkta eller förminska Förintelsens konsekvenser eller huvudsakliga beståndsdelar; inklusive kollaboratörer och allierade till Nazityskland;
2. Att kraftigt förminska antalet offer för Förintelsen, helt i strid med tillförlitliga källor;
3. Försök att beskylla judarna för att ha orsakat sitt eget folkmord;
4. Uttalanden som sätter Förintelsen i ett positivt historiskt skeende. Dessa uttalanden är i sig inget förnekande av Förintelsen, men är nära förbundet med densamma som ett radikalt antisemitiskt uttryck. De kan exempelvis hävda att Förintelsen inte gick tillräckligt långt för att nå målet med "den slutliga lösningen av judefrågan";
5. Försök att, genom att skylla på andra nationer och etniska grupper, skapa oklarheter kring ansvaret för upprättandet av koncentrationsläger och förintelseläger som planlades och drevs av Nazityskland.

YTTERLIGARE RESURSER

Utöver IHRA:s rekommendationer angående undervisning och inläring om Förintelsen finns en rad verktyg och resurser som stöd för arbetet. Listan nedan visar på ett fåtal av dessa ...

För mer information hur man kan utforska Förintelsen i kontexten av folkmordsprevention, utbildning i mänskliga rättigheter eller för att fördjupa sig i vårt våldsamma förflutna, överväg att granska UNESCO:s *Education about the Holocaust and preventing genocide: A policy guide*. Den publicerades 2017 och finns för tillfället tillgänglig på engelska, franska, spanska, arabiska och portugisiska. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248071>

För att förstärka kunskap om Förintelsens kontext, besök United States Holocaust Memorial Museums webbaserade *Holocaust Encyclopedia* som innehåller hundratals artiklar med nyckelfakta, innehåll, primärkällor och frågor för kritiskt tänkande.

<https://encyclopedia.ushmm.org/>

För att få en historisk kontext till nyckelfrågor som bör utforskas, titta på Yad Vashems instruktionsfilmer. <https://www.yadvashem.org/education/educational-videos.html>

För mer om undervisning och inläring om antisemitism, i vilken Förintelsen inkluderas som ett oundgängligt ämne att lära ut, besök ODIHR och UNESCO:s *Addressing Anti-Semitism through Education: Guidelines for Policymakers*. Den publicerades i maj 2018 och finns tillgänglig på åtminstone sju språk. <https://www.osce.org/odihr/383089>

För mer information om folkmordet på romer och Sinti ger dessa två webbaserade resurser en bra introduktion: romasintigenocide.eu och romasinti.eu.

För fler idéer om hur man kan engagera grundskolestuderande i Förintelsen, besök *Pedagogical Notes* hos Memorial de la Shoah:

<http://www.memorialdelashoah.org/en/education-training/pedagogical-notes/primary-school.html>

För mer om utbildning i mänskliga rättigheter vid minnesplatser för Förintelsen, utforska publikationen *Excursion to the past – teaching for the future: Handbook for teachers*. Den gavs ut av European Agency for Fundamental Rights 2010 och finns tillgänglig i pdf-format på nio olika språk.

<https://fra.europa.eu/en/publication/2010/excursion-past-teaching-future-handbook-teachers>

IHRA 2020 Ministerial Declaration

Vid ett möte under belgiskt ordförandeskap för medlemsländernas utbildningsministrar, eller deras representanter, antogs med anledning av att IHRA hade sitt 20-årsjubileum år 2020 en deklARATION i 14 punkter. Deklarationens huvudbudskap är att arbetet för en värld som minns Förintelsen och som härigenom bidrar till förebyggande av folkmord måste fortgå:

<https://www.holocaustremembrance.com/about-us/2020-ihra-ministerial-declaration>

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

In partnership with
UNESCO